

P. STUČKAS LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE

**ZINĀTNISKIE RAKSTI
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ**

81. SĒJUMS — TOM 81

**LATVIJAS PSR TAUTAS SAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS
UN IEDZIVOTĀJU MATERIĀLĀS LABKLĀJĪBAS
PIEAUGUMA JAUTĀJUMI
(lauksaimniecība)**

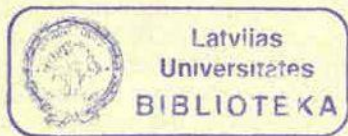
LPSR IZGLITĪBAS MINISTRIJA
P. STUCKAS LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE
МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ ЛССР
ПАТВИЙСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. П. СТУЧКИ

ZINĀTNISKIE RAKSTI УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

81. SĒJUMS — ТОМ 81

EKONOMIKAS ZINĀTNES
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

LAUKSAIMNIECĪBA
СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО

IZDEVNIECĪBA «ZVAIGZNE»
RĪGA 1966 RĪGA

7-3034
107

Министерство просвещения ЛССР
Латвийский государственный университет им. П. Стучки

УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ

ТОМ 81

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ. СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО

Издательство «Звайгзне»

На латышском языке

РЕДАКЦИЈАС КОЛЕĢИЈА:

prof. v. i. *K. Andžāns*, doc. *A. Senkāns*,
doc. *A. Latkovskis*, doc. *J. Porietis*,
vec. pasn. *J. Vitols*, doc. *V. Zenka*

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

и. о. проф. *К. Анджан*, доц. *А. Сенкан*,
доц. *А. Латковский*, доц. *Я. Порьетис*,
ст. пр. *Я. Витол*, доц. *В. Зенка*.

Doc. J. Porietis,

ekonomikas zinātņu kandidāts

PADOMJU LATVIJAS LAUKU DARBAĻAUŽU MATERIĀLĀS LABKLĀJĪBAS PIEAUGUMS UN TĀS TUVINĀŠANĀS PILSĒTAS IEDZĪVOTĀJU LĪMENIM

Aizvadītajos padomju varas 25 gados Latvijas laukos notikušas būtiskas izmaiņas. Sociālisma celtniecības gaitā arī lauksaimniecībā tika pilnīgi likvidēts kapitālistiskais privātīpašums un ekspluatācija. Kapitālistisko lielsaimniecību un trūcīgo zemnieku sīksaimniecību vietā tagad ir izveidoti sociālistiski uzņēmumi — padomju saimniecības un kolhozi. Šīm saimniecībām ir visas iespējas straujiem tempiem organizēt paplašināto ražošanu, mehanizēt un elektrificēt ražošanu un celt darba ražīgumu.

Tomēr ne vienmēr šīs lielās iespējas, ko dod sociālistiskā saimniecības sistēma, tika pilnā mērā izmantotas. Ilgākā laikā lauksaimniecībā bija izveidojušās nopietnas grūtības, kas izjauca proporcijas visā tautas saimniecībā. Šīs grūtības vajadzēja novērst. Balstīdamies uz sociālisma ekonomiskajiem likumiem, uz mūsu zemes konkrētajiem apstākļiem un iespējām, PSKP CK 1965. gada marta Plēnums izstrādāja pasākumus šo disproporciju pārvarēšanai. Plēnums nosprauda ceļus kolhozu un sovhozu ekonomikas kāpināšanai un lauksaimnieciskās ražošanas rentabilitātes paaugstināšanai.

Plēnuma lēmumi paredz nostiprināt lauksaimniecības materiāli tehnisko bāzi. Šim nolūkam valsts piešķir lielus kapitālieguldījumus traktorū, automašīnu un citas tehnikas izlaides paplašināšanai, kā arī meliorācijas, irigācijas un zemes uzlabošanai. Vienlaikus tiek saglabāti pēdējos gados uzņemtie straujie ķīmiskās rūpniecības attīstības tempi.

Lauksaimniecības produkcijas iepirkuma cenu paaugstināšana, atvieglotie nodokļu samaksas noteikumi un vairāki citi pasākumi palielina lauku darbaļaužu materiālo ieinteresētību produktu ražošanas un realizēšanas paplašināšanā.

Tagad kolhoziem un padomju saimniecībām radīti izdevīgi ekonomiskie apstākļi ražošanas tālākai attīstīšanai. Sociālistiskā valsts ir vitāli ieinteresētā lauksaimniecības uzņēmumu ekono-

mikas augšupejā, tā rūpējas par to, lai lauku darbaļaudis, tāpat kā citi padomju cilvēki, dzīvotu arvien labāk.

Sociālistiskās lauksaimniecības attīstību ievērojamā mērā veicinās arī PSKP CK 1965. gada septembra Plēnuma lēmuma izpilde. Šai plēnumā nospraustie pasākumi paātrinās rūpnieciskās ražošanas attīstību. Līdz ar to kļūs iespējams pietiekamos apmēros apgādāt laukus ar mašīnām, minerālmēsliem, būvmateriāliem un citiem rūpniecības izstrādājumiem.

Sociālistiskās lauksaimniecības tālāka attīstība savukārt būs reāls materiālais pamats to uzdevumu izpildei, kādi šai nozarei nosprausti partijas Programmā. Lauksaimniecības ražošanas spēku augšupeja, pirmkārt, ļaus panākt to, lai iedzīvotājiem būtu pietiekamā daudzumā augstas kvalitātes pārtikas produkti un rūpniecībai nepieciešamās izejvielas, un, otrkārt, nodrošinās padomju lauku pakāpenisku pāreju uz komunistiskajām sabiedriskajām attiecībām, pamatvilcienos likvidējot būtiskās atšķirības starp pilsētu un laukiem.

Sos uzdevumus risinot, liela uzmanība ir jāveltī lauku darbaļaužu materiālās labklājības un viņu kultūras līmeņa celšanai. Minētā jautājuma analīzei arī veltīts šis raksts.

Galveno vērību autors pievērsis tiem ienākumiem, ko republikas sovhozu strādnieki un kolhoznieki guvuši no darba sabiedriskajā saimniecībā, parādījis izmaiņas lauku iedzīvotāju personiskā patēriņa apjomā un struktūrā, kā arī kolhoznieku sociālajā nodrošināšanā. Rakstā izvirzīti arī daži priekšlikumi, kā uzlabot darba samaksu kolhozos, celt darbaļaužu materiālo ieinteresētību.

Šajā rakstā ierobežotā apjoma dēļ nav sīkāk aplūkoti lauku iedzīvotāju ienākumi no viņu personiskajām palīgsaimniecībām. Nav apskatīts arī to valsts budžeta izdevumu pieaugums, kas lauku darbaļaudim, tāpat kā pārējiem mūsu zemes iedzīvotājiem, nodrošina bezmaksas izglītību un ārstniecību.

Lai analizētu republikas lauku iedzīvotāju labklājības pieaugumu, vispirms nepieciešams īsi aplūkot nozīmīgākos faktoros, kas to nodrošina.

1. Sabiedriskās ražošanas attīstība — lauku iedzīvotāju labklājības pieauguma pamats

Sociālistisko ražošanas attiecību uzvara Latvijas laukos radīja vajadzīgos nosacījumus lauksaimnieciskās ražošanas spēku tālākai plānveida attīstībai. Tā nodrošināja arī, salīdzinot ar buržuāzisko Latviju, daudz augstāku lauksaimnieciskās ražošanas koncentrācijas pakāpi.

Sabiedriskās ražošanas pieauguma rezultātā, kā arī apvie-

nojot sīkos kolhozus vai atsevišķos gadījumos tos pievienojot padomju saimniecībām, ievērojāmi pieaudzis lauksaimniecības uzņēmumu vidējais apjoms.

1. t a b u l a

Lauksaimniecības uzņēmumu vidējā apjoma pieaugums Latvijas PSR¹
(attiecīgo gadu beigās)

	Caurmērā uz vienu					
	padomju saimniecību			kolhozu		
	1950. g.	1964. g.	pieaugums reizes	1950. g.	1964. g.	pieaugums reizes
Strādājošie*	169	381	2,2	169	231	1,3
Lauksaimniecībā izman- tojamā zeme (tūkst. ha)	1,6	4,2	2,6	1,4	2,2	1,6
tai skaitā sējumi (tūkst. ha)	0,5	2,0	4,0	0,6	1,3	2,2
Liellopi,	257	1201	4,7	231	555	2,4
tai skaitā govīs	102	570	5,6	112	288	2,6
Cūkas	453	970	2,1	92	345	3,8
Traktori	4	29	7,3	0,1	13	130,0
Labības kombaini	1	5	5,0	—	3	—
Kravas automašīnas	4	18	4,5	0,5	8	16,0

* Kolhozos — darba spējīgie.

Tabula rāda, ka ražošanas intensifikācijas rezultātā sējumu platība, lopu skaits un tehnikas daudzums audzis straujākiem tempiem nekā lauksaimniecībā izmantojamās zemes platība, rēķinot uz vienu uzņēmumu. Šādu izmaiņu reālais rezultāts ir ražošanas apjoma kāpinājums, saražotās produkcijas pieaugums.

No 2. tabulas redzams, ka salīdzinājumā ar 1953. gadu Latvijas PSR lauksaimniecības kopprodukcija līdz 1964. gadam bija pieaugusi par 52 procentiem, t. i., vairāk nekā pusotras reizes. Meteoroloģisko apstākļu ziņā vislabvēlīgākais bija 1960. gads. Tad arī lauksaimniecības kopprodukcijas apjoms pārsniedza, rēķinot salīdzināmās cenās, 1953. gada apjomu par 54 procentiem. Tai skaitā zemkopības produkcija šai periodā bija pieaugusi par 43 procentiem, lopkopības — par 66 procentiem.

Minētie dati rāda arī to disproporciju, kāda republikas lauk-

¹ Latvijas PSR tautas saimniecības attīstība, statistisko datu krājums, R., 1962, 179., 180. lpp. Padomju Latvija skaitļos, Izdevn. «Statistika» Latvijas nodaļa, R., 1965., 187., 188., 189. lpp.;

Padomju saimniecību un kolhozu gada pārskatu kopsavilkums par 1964. gadu.

Padomju Latvijas lauksaimniecības kopprodukcija¹
(visās saimniecību kategorijās; miljonos rubļu, 1958. gada
salīdzināmās cenās)

	1953. g.	1958. g.		1964. g.	
		mlj. rubļu	% pret 1953. g.	mlj. rubļu	% pret 1953. g.
Lauksaimniecības kopproduk- cija	461	612	132	702	152
Tai skaitā:					
zemkopības produkcija . .	215	259	121	324	150
lopkopības produkcija . .	246	353	144	378	154

saimniecībā izveidojusies starp produkcijas pieauguma tempiem zemkopībā un lopkopībā. Ja, piemēram, 1962. gadā lopkopības produkcijas apjoms republikā turpat 1,6 reizes pārsniedza 1953. gada līmeni, tad zemkopības produkcijas apjoms turpreti bija par 18 procentiem mazāks nekā 1953. gadā.

Līdzīgu tendenci vērojam arī republikas lauksaimniecības kopprodukcijas pieauguma tempos laikā no 1955. līdz 1963. gadam. Šai periodā valsts saimniecību un kolhozu ražotā lopkopības produkcija pieauga par 98 procentiem, t. i., gandrīz divas reizes, turpreti zemkopības produkcija — tikai par 15 procentiem.²

Zemkopība vai nu tieši, vai arī ar pārtikas rūpniecības starpniecību dod galveno lopbarības daļu. Tāpēc arī tās lēnākie attīstības tempi kavē ne vien uzlabot iedzīvotāju apgādi ar miltiem, miltu produktiem, dārzeņiem, augļiem utt., bet arī pietiekamā mērā nenodrošina strauji pieaugošo ganāmpulku ar augstvērtīgu un vispusīgu lopbarību. Šī disproporcija starp zemkopības un lopkopības pieauguma tempiem jānovērš, tālāk intensificējot ražošanu, ceļot lauksaimniecības kultūru ražību. Pretējā gadījumā zemkopības produkcijas lēnie pieauguma tempi sāks arvien vairāk aizkavēt arī lopkopības produkcijas palielināšanos.

Ražošanas apjoma pieaugums, kā arī natūrmaksas un lauksaimniecības produktu obligātās piegādes atcelšana un valsts iepirkuma cenu paaugstināšana nodrošināja lauksaimniecības uzņēmumu naudas ienākumu pieaugumu. Tā, piemēram, tikai 1962. gada 1. jūnijā notikušās lopu un putnu gaļas, sviesta un

¹ Народное хозяйство СССР в 1962 году. Статистический ежегодник. М., 1963, стр. 228, 229. Latvijas PSR tautas saimniecības attīstība, statistisko datu krājums, R., 1962. g., 143. lpp.

² Padomju Latvija skaitļos, Izdevniecības «Statistika» Latvijas nodaļa, R., 1965, 122. lpp.

saldā krējuma valsts iepirkuma cenu paaugstināšanas rezultātā republikas kolhozu naudas ienākumi palielinājās apmēram par 20 miljoniem rubļu gadā.

Ražošanas paplašināšanās un jau minēto citu pasākumu rezultātā republikas kolhozu naudas ienākumi no 1950. līdz 1964. gadam pieauga no 45,4 līdz 197,1 miljoniem rubļu, t. i., palielinājās 4,4 reizes.

Naudas ienākumu pieaugums, 1961. gadā noteiktie atvieglojumi kolhozu ienākuma nodokļa maksāšanā un laukiem nepieciešamo mašīnu, rezerves daļu un degvielu cenu pazemināšana, kā arī 1962. gada februārī notikusī būvmateriālu, metāla un metāla izstrādājumu cenu pazemināšana savukārt ļāva paaugstināt arī lauksaimniecībā strādājošo darba samaksas līmeni.

2. Lauksaimniecībā strādājošo darba samaksas līmeņa pieaugums un samaksas formu pilnveidošana

Darba samaksa sociālisma apstākļos vēl ir iedzīvotāju labklājības pieauguma galvenais avots. Darba samaksas pieaugums tālāk ceļ strādājošo labklājības līmeni un vienlaikus palielina viņu materiālo ieinteresētību sabiedriskās ražošanas attīstīšanā un paplašināšanā.

Aplūkosim, kā tad ir audzis republikas lauku darbaļaužu darba samaksas līmenis.

3. tabula

Darba samaksa Padomju Latvijas lauksaimniecībā¹
(caurmērā rubļos par cilvēkdienu)

	1960. g.	1961. g.	1962. g.	1963. g.	1964. g.	1965. g.
Kolhozos	1,51	1,64	1,69	1,80	2,29	2,83
% pret 1960. g.	100	109	112	119	152	187
Padomju saimniecībās	2,10	2,29	2,47	2,53	2,95	3,12
% pret 1960. g.	100	106	117	120	140	148
Darba samaksa kolhozos % pret padomju saimniecībām . .	72	72	68	71	78	91

¹ Aprēķināts pēc Latvijas PSR kolhozu un padomju saimniecību gada pārskatu kopsavilkuma datiem.

Tātad laikā no 1960. līdz 1965. gadam vienas cilvēkdienas darba samaksas līmenis kolhozos audzis turpat 1,9 reizes, bet padomju saimniecībās par 48 procentiem. Taču, aplūkojot 3. tabulas datus kopumā, redzam, ka starpība darba samaksas līmeņa ziņā starp šīm divām lauksaimniecības uzņēmumu grupām, izņemot atsevišķus gadus, praktiski tikpat kā nav izmainījusies. Kā 1956., 1957., 1960., 1961., tā arī 1963. gadā darba samaksas līmenis, rēķinot caurmērā uz vienu cilvēkdienu, kolhozos bija par 28 līdz 30 procentiem zemāks nekā padomju saimniecībās.

Turpretī, aplūkojot darba ražīguma pieaugumu, redzam, ka kolhozos tā tempi gandrīz ik gadus ir bijuši ievērojami augstāki nekā padomju saimniecībās. Piemēram, laikā no 1958. gada līdz 1961. gadam darba ražīgums kolhozos caurmērā audzis par 25 procentiem, bet padomju saimniecībās — par 18 procentiem. Tādu pašu tendenci šai ziņā vērojam arī garākā laika periodā no 1950. līdz 1963. gadam, kad darba ražīgums republikas padomju saimniecībās pieauga par 7 procentiem, bet kolhozos — par 41 procentu.¹

Tas nozīmē, ka darba ražīguma līmenim kolhozos un padomju saimniecībās ir tendence izlīdzināties, ko, izņemot atsevišķus gadus, nevar teikt par darba samaksas lielumu. Tas rāda arī to, ka, izmantojot savas kooperatīvā īpašuma tiesības, kolhozi zināmu daļu ienākumu, ko vēl vajadzētu izlietot darba samaksai, joprojām izmanto citām vajadzībām, neizpildot pilnā mērā ekonomiskā likuma prasības par sadali pēc darba.

Īpašuma attiecību specifika izpaužas arī tai apstākli, ka padomju saimniecībās, kur darba samaksu garantē valsts, tās lielums audzis vienmērīgi, bez pazemināšanās atsevišķos dabas apstākļu ziņā nelabvēlīgajos gados. Turpretī kolhozos šai ziņā ir diezgan nozīmīgas svārstības, kas, protams, mazina strādājošo materiālo ieinteresētību.

Šādu svārstību nebūtu, ja arī kolhoznieku darba samaksas līmenis jau iepriekš būtu stingri garantēts. Daļēji to var nodrošināt paši kolhozi, iespēja robežās pārejot uz regulāru, garantētu darba samaksu visa gada laikā. Tomēr šis pasākums vien vēl nevar izlīdzināt darba samaksas līmeņa diezgan lielās svārstības kā starp atsevišķiem kolhoziem, tā arī atsevišķos gados. Tāpēc, mūsdiā, arī kolhozos darba samaksā pakāpeniski jāpāriet uz līdzīgu sistēmu tai, kāda no 1965. gada 1. janvāra noteikta kolhoznieku sociālajā apdrošināšanā. Šī darba samaksas noteikta līmeņa garantēšanas sistēma varētu būt apmēram šāda. Ikviens kopsaimniecība atbilstoši iegūtā bruto ienākuma

¹ Padomju Latvija skaitļos. Izdevn. «Statistika» Latvijas nodaļa, R., 1965, 184. lpp.

apjomam katru gadu atskaita zināmu procentu no saviem naudas ieņēmumiem īpašā republikas kolhozu darba samaksas kopējā fondā. Lai izveidotos zināma rezerve, atskaitījuma procentam jābūt nedaudz augstākam par pašreizējo caurmēra darba samaksas līmeni. Galveno daļu no fondā uzkrātajiem līdzekļiem kolhozi atbilstoši ražošanas rezultātiem saņemtu darba samaksai par attiecīgu gadu. Šo summu saimniecības pašas sadalītu strādājošiem pēc darba daudzuma un labuma, t. i., ievērojot gan nostrādāto laiku, gan arī saražotās produkcijas daudzumu un labumu, bet fondā uzkrātā pārējā daļa veidotu zināmu rezervi darba samaksai dabas apstākļu ziņā nelabvēlīgos gados.

Ko dotu šāda sistēma?

Pirmkārt, tā nodrošinātu to, ka kolhozi, kas ar vienādu darba patēriņu saražojusi vienādu kopprodukcijas daudzumu un ieguvuši vienādus bruto ienākumus, izlietotu darba samaksai vienādus līdzekļus. Tad tiktu ievērotas ekonomiskā likuma prasības par sadali pēc darba tādējādi, ka kolhoznieki par vienāda daudzuma un labuma darbu saņemtu vienādu samaksu.

Otrkārt, tiktu novērsta arī tāda neatbilstība ekonomisko likumu prasībām, kad dabas apstākļu ziņā nelabvēlīgos gados, lai saglabātu ražu, kolhoznieki viena centnera produkcijas ražošanai spiesti patērēt vairāk darba, bet saņem par to mazāku samaksu nekā parasti.

Treškārt, zināmu laiku varētu saglabāties arī katram kolhozam raksturīgās sadales formu īpatnības. No kopējā fonda darba samaksai saņemto summu katrs kolhozs zināmu laiku vēl sadalītu pēc katrā saimniecībā jau pastāvošās darba samaksas kārtības.

Ceturtkārt, izmantojot šo kopējo fondu, kā arī nepieciešamības gadījumā aizdevuma veidā piešķirtos valsts līdzekļus, varētu novērst tādu stāvokli, kad atsevišķi ekonomiski vājie kolhozi bieži vien spiesti darba samaksai izlietot visu bruto ienākumu un atsevišķos gadījumos pat zināmu daudzumu no saražotā produkta tās daļas, ko faktiski vajadzētu izlietot patērēto ražošanas līdzekļu kompensēšanai.

Šāds stāvoklis uz zināmu laiku var izveidoties tad, kad sakarā ar pāreju uz regulāru darba samaksu ekonomiski vājie kolhozi izlieto darba samaksai ne vien visu bruto ienākumu (kas, protams, nav normāli, jo tādā gadījumā saimniecībā nemaz neveidojas tīrais ienākums, ko varētu izlietot ražošanas paplašināšanai), bet arī daļu no tās vērtības, ko vajadzētu izlietot patērēto ražošanas līdzekļu kompensēšanai.

Regulāra darba samaksa, bez šaubām, ir svarīgs sasniegums ceļā uz kolhoznieku materiālās labklājības tālāku pieaugumu. Tai pašā laikā tās praktizēšana prasa nostiprināt vēl atpalie-

košo kolhozu ekonomiku, lai arī šīs saimniecības varētu avansā izsniegt lielāko daļu no ik mēnesi izpelnitās summas un, gadu noslēdzot, neizrādītos, ka arteļa biedriem darba samaksai izsniegts vairāk nekā reāli bija iespējams.

Tātad 1964. gadā gandrīz trīs ceturtdaļas republikas kolhozu regulāri izsniedza arteļa locekļiem atlīdzību par darbu — 10 un vairāk reizes gadā, tai skaitā — vairāk nekā puse saim-

4. tabula

Latvijas PSR kolhozu grupējums pēc tā, cik bieži gadā tie izmaksāja avansu

Avansā reizes gadā	1963. gadā		1964. gadā	
	skaits	%	skaits	%
Līdz 3 reizēm	167	19	105	13
No 4 līdz 6 reizēm	69	8	58	7
No 7 līdz 9 reizēm	69	8	50	7
10 reizes un vairāk	552	63	575	73
Tai skaitā ik mēnesi	375	43	428	54
Neizsniedz naudas avansu	17	2	—	—
K o p ā	874	100	788	100

niecību to darija ik mēnesi. 1963. gadā vēl 17 kolhozu pavisam neizsniedza saviem biedriem darba samaksas avansu. 1964. gadā šādu arteļu republikā jau vairs nebija.

Kāda tad ir regulārās darba samaksas ekonomiskā nozīme? Pirmkārt, tā, ka samaksa tiek tuvināta darba paveikšanas laikam. Tas, bez šaubām, ceļ strādājošo materiālo ieinteresētību sava darba rezultātos. Labi vai slikti paveikts darbs darba samaksas veidā parādās regulāri ik mēnesi, nevis tikai reizi gadā pēc saimnieciskās darbības noslēgšanas. Līdz ar to kolhozniekiem ir iespējams savus eksistences izdevumus segt ne tikvien no iepriekšējā gada ienākumiem un ar ienākumiem no personiskās palīgsaimniecības, bet arī no regulārās kārtējās samaksas par darbu sabiedriskajā saimniecībā tai pašā gadā.

Otrkārt, tas nozīmē arī to, ka kolhozi darba samaksas regularitātes ziņā jau ievērojamā mērā tuvojušies valsts uzņēmumiem, kur šādu kārtību nodrošina ar visas sabiedrības īpašumā esošiem līdzekļiem.

Treškārt, darba regulāra samaksa spiež kolhozu vadību un speciālistus vairāk rūpēties par pietiekama apmēra naudas ienākumu vienmērīgu ieplūdi, darba ražīguma celšanu, produkcijas pašizmaksas pazemināšanu, taupības režīma ievērošanu. Ja to visu neievēro, kolhozam var rasties grūtības regulāras darba samaksas nodrošināšanā. Šo grūtību konkrētā forma, protams,

katrā atsevišķā gadījumā ir dažāda. Tā var izpausties tā, ka nav iespējams vispār turpināt ikmēneša darba samaksu un jāatgriežas pie vienreizējās samaksas gada beigās, kā to dažos gadījumos varēja vērot pirmajos gados pēc tam, kad republikas kolhozi sāka plašāk pāriet uz darba regulāru samaksu. Tā var izpausties arī kā darba regulārās samaksas zināmā mērā tīri formāla turpināšana, kad ik mēnesi izmaksātās summās ir samērā nelielas un sastāda tikai nelielu daļu no kopējā attiecīgajam mēnesim ieplānotā darba samaksas fonda. Beidzot, zināmas ekonomiska rakstura grūtības var rasties arī tad, kad gada laikā regulārai darba samaksai izlietots vairāk līdzekļu nekā to atļauj saimniecības gada darbības rezultāti. Pie tam līdzekļu iztrūkums naudas formā šai gadījumā var arī neparādīties. Piemēram, tāds stāvoklis var rasties tai gadījumā, kad kolhozs realizē ārpus saimniecības pārāk lielu daļu zemkopības produkcijas, neatstājot pat pietiekamas zinātniski pamatotas lopbarības normas. Tikai šādā veidā 1963. gadā arī varēja izveidoties tāds stāvoklis, kad daļa kolhozu darba samaksai izlietoja ne vien visu gada bruto ienākumu, bet vēl arī daļu no tiem līdzekļiem, ko faktiski vajadzēja izmantot patērēto ražošanas līdzekļu kompensēšanai. Republikai kopēja kolhozu darba samaksas fonda izveidošana palīdzētu novērst nepareizo praksi un ļautu arī šiem kolhoziem veikt paplašināto atražošanu.

Kolhozu sabiedriskās ražošanas apjoma un līdz ar to naudas ienākumu pieaugums ļautu realizēt pakāpenisku pāreju uz darba samaksu tikai naudā. Pie tam daļa kolhozu to realizētu, vairs neaprēķinot izstrādes dienas, bet, maksājot tieši par paveikto darbu pēc artelī pieņemtās samaksas skalas.

1964. gadā republikā jau 278 kolhozi jeb 35 procenti no visiem lauksaimniecības arteļiem darbu apmaksāja naudā, neaprēķinot izstrādes dienas. Pārējie 510 kolhozi vēl aprēķināja izstrādes dienas, taču ne visi izsniedza naturālības. Piemēram, labību izsniedza 499 kolhozi jeb 63 procenti no visiem arteļiem. Arteļos, kur darba samaksā neizsniedz labību, to biedriem ir nepieciešams pirkt labību vai arī tās produktus. Ja lopbarību vēl var iegādāties uzreiz lielākos daudzumos, tad maize ir jāpērk regulāri, vismaz dažas reizes nedēļā. Pie viensētu sistēmas šo produktu iegāde prasa diezgan ievērojamu laika patēriņu. Pieredze rāda, ka kolhoznieka sētai, kas atrodas 3 līdz 5 kilometrus no veikala, maizes sagāde, ja šim nolūkam neizmanto transporta līdzekļus, ikreiz prasa divas un vairāk stundu laika. Papildu rūpes sagādā arī no kolhoza saņemto graudu samalšana, jo sakarā ar to, ka bijušās sīko privātpašnieku dzirnavas kā ekonomiski nerentablas pēckara gados tika likvidētas, graudu pārstrādāšana miltos un citos produktos prasa tālākus pārvadājumus.

Tāpēc ekonomiski lietderīgāk būtu, lai arī tie kolhozi, kas vēl izsniedz darba samaksā labību, tās vietā maksātu naudu un arteļa biedriem dotu iespēju iepirkt par pašizmaksu no saimniecības miltus un citus labības produktus. It sevišķi tas attiecas uz tiem kolhozniekiem, kas dzīvo tālāk no veikala. Protams, pārejot uz dzīvi ciematos un palielinot maizes ceptuvju jaudu, kolhoznieki labprātāk iegādāsies maizi veikalā nekā ceps to paši.

Pakāpeniskā pāreja kolhozos uz darba samaksu naudā, pirmkārt, ir cieši saistīta ar kolhoznieku izpeļņas pieaugumu.

Kolhozos, kur darbu apmaksā naudā un izstrādes dienas neapbrēķina, samaksas līmenis ir ievērojami augstāks nekā pārējos lauksaimniecības arteļos. Tā, piemēram, tādu kolhozu, kur tika maksāts tikai naudā un kur atalgojuma lielums 1963. gadā sastādīja no pusotra līdz četriem un vairāk rubļu, bija 87 procenti no saimniecību kopskaita. Starp pārējām saimniecībām ar agrāko darba samaksas kārtību tādu kolhozu bija ievērojami mazāk — 52 procenti. Līdzīgu ainu rāda arī tabulas dati par 1964. gadu. Šai faktā, protams, izpaužas tā savstarpējā nosacītība un mijiedarbība, kāda pastāv starp sabiedriskās ražošanas apjomu un kolhozu naudas ienākumiem, no vienas puses, un darba samaksas lielumu un tā regularitāti, no otras puses. Uz regulāru, garantētu un pietiekami materiāli ieinteresējošu darba samaksu naudā pirmām kārtām var pāriet ekonomiski spēcīgākās saimniecības. Tajā pašā laikā šāda jauna darba samaksas kārtība stimulē šo arteļu biedrus strādāt vairāk un ražīgāk un tādējādi vēl vairāk nostiprināt sabiedrisko saimniecību. Turpretī ekonomiski vājākie kolhozi 1963. gadā bija spiesti palikt pie agrākās, mazāk stimulējošās darba samaksas kārtības. Arī 1964. gadā lielākā daļa šo saimniecību vēl izmantoja agrāko darba samaksas kārtību. Lai arī šie kolhozi varētu ātrāk pārvarēt savu ekonomisko atpalicību, tiem vispirms ir jādod iespēja pāriet uz progresīvākām darba samaksas formām — regulāru, garantētu ikmēneša samaksu naudā. Šim nolūkam labi kalpotu jau minētais kolhozu kopējais darba samaksas fonds.

Otrkārt, tajos kolhozos, kur pastāv darba samaksa naudā, atšķirības tās lieluma ziņā, rēķinot caurmērā uz vienu cilvēkdienu, bija mazākas nekā pārējos lauksaimniecības arteļos. Te 1963. gadā gandrīz pusei arteļu tā bija no 1,51 līdz 2,00 rubļiem par cilvēkdienu. Starpība bija tikai 50 kapeikas. Turpretī saimniecībās, kur pastāvēja vecā darba samaksas kārtība, šai grupā bija tikai 29 procenti arteļu. Arī šiem kolhoziem raksturīgākajā grupā, t. i., grupā ar samaksu vidēji no 1,01 līdz 1,50 rubļiem par cilvēkdienu šādu saimniecību īpatsvars bija tikai

31 procents jeb mazāk nekā viena trešā daļa. Līdzīgu ainu atspoguļoja arī dati par 1964. gadu.

Trešais secinājums ir tāds, ka jau tagad ir daudz tādu kolhozu, kur darba samaksas līmenis ir augstāks nekā republikas padomju saimniecībās caurmērā. 1964. gadā šādu kolhozu jau bija vairāk nekā 80, tas ir, apmēram katra desmitā saimniecība. Jaunajā piecgadē lauki tuvosies pilsētai arī ražošanas attiecību ziņā. Svarīgākā šī procesa iezīme ir darba samaksas formu tālāka pilnveidošana kolhozos.

1966. gada 16. maijā PSKP CK un PSRS Ministru Padome pieņēma lēmumu par kolhoznieku ieinteresētības palielināšanu sabiedriskās ražošanas attīstībā, kurā rekomendēts visiem kolhoziem sākot ar šā gada 1. jūliju noteikt kolhozniekiem garantētu darba samaksu (naudā un natūrā), pamatojoties uz attiecīgās kategorijas padomju saimniecību izstrādes normām un tarifu likmēm. Līdztekus garantētai samaksai, ko izsniedz par izpildīto darbu apjomu, ieteikts noteikt arī samaksu par kolhoznieku darba galīgajiem rezultātiem, tas ir, ievērojot saražotās produkcijas daudzumu un labumu, vai arī iegūtā bruto ienākuma apjomu. Tas nozīmē, ka kolhoznieku darba samaksa natūrā un naudā tiek pilnveidota, vadoties no tā, lai samaksas apmēri būtu tieši atkarīgi no ražošanas un darba ražīguma pieauguma, no produkcijas kvalitātes paaugstināšanas un pašizmaksas pazemināšanas.

Lai apmierinātu arteļa biedru vajadzības pēc lauksaimniecības produktiem, kolhoziem ieteikts izveidot arī garantētu naturālo fondu sadalei pēc padarītā darba. Šāds fonds ļaus kolhozniekiem pēc vēlēšanās saņemt garantētās darba samaksas veidā labību un citus produktus, kā arī lopbarību kolhoznieku personiskajiem lopiem. Šis samaksas apjomu un izsniegšanas kārtību nosaka pilnsapulce.

Norēķinus ar kolhozniekiem pēc garantētās darba samaksas naudā ieteikts izdarīt ne retāk kā reizi mēnesī, bet natūrā — atbilstoši produkcijas ieguves termiņiem.

Mūsu republikā garantēto darba samaksu līdz 1966. gada 1. jūlijam no 782 kolhoziem pielietoja 662 kolhozi, tas ir, 85 procenti Latvijas kolhozu. Protams, ka darba samaksu veikt regulāri, ik mēnesi var pirmām kārtām tie kolhozi, kuru saimnieciskā darbība nodrošinājusi šīm saimniecībām augstu rentabilitāti.

Kādi tad šai ziņā bija mūsu republikas kolhozu 1965. gada darba rezultāti? Vairāk nekā trīs ceturtdaļas no republikas kolhoziem pagājušajā gadā savu saimniecisko darbību noslēdza ar rentabilitāti no 15 līdz 45 procentiem, izsniedzot darba samaksā caurmērā 2,5 līdz 3 rubļus (naudā un natūrā) uz katru nostrādāto cilvēkienu. Rentabilitātes līmenis 17% kolhozos un

līdz ar to arī darba samaksa bija vēl augstāka. Rentabilitāte 56 kolhoziem (7 procenti no visa saimniecību kopskaita) bija zemāka par 15 procentiem. Līdz ar to arī darba samaksas līmenis šajos kolhozos bija krietni zemāks. Četras saimniecības no šīs grupas vispār neguva tīro ienākumu. Protams, noteikt garantēto darba samaksu ekonomiski vājajiem kolhoziem nebija pa spēkam.

PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmums rāda vislabākos apstākļus šādām saimniecībām, pilnveidot savu ekonomiku.

Lai arī atpaliekošie kolhozi varētu piemērot garantēto darba samaksu, Valsts banka turpmāk šim nolūkam piešķirs kredītu uz laiku līdz pieciem gadiem. Kredīta apjomu noteic tās summas robežās, kas sastāda starpību starp garantētās darba samaksas fondu un summu, kas šim nolūkam paredzēta kolhozu ražošanas un finansu plānos. Šo aizdevumu kolhozs sāks atmaksāt trešajā gadā pēc saņemšanas, pirmā kārtā pēc maksājumiem budžetā.

PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumā norādīts, ka garantētās darba samaksas ieviešana kolhozniekiem un tās tālāka paaugstināšana jārealizē, balstoties uz lauksaimniecības produktu ražošanas palielināšanu, darba ražīguma celšanu, novēršot trūkumus pārvaldes un apkalpojošā personāla skaitā, samazinot neražīgos izdevumus un stingri ievērojot ekonomijas režīmu.

Jaunais lēmums palīdzēs arī tālāk celt kolhoznieku darba samaksas līmeni. Šai ziņā jau 1965. gadā tika gūti nozīmīgi panākumi. No 1965. gadā notikušās iepirkuma cenu paaugstināšanas republikas kolhozi papildus guva 5 miljonus rubļu ienākumu par pārdoto labību, un vairāk nekā 26 miljonus rubļu papildienākumu — par realizētajiem lopkopības produktiem. Bez tam no realizētās lopkopības produkcijas apjoma palielināšanas kolhozu ienākumi pieauga apmēram par 30 miljoniem rubļu un uzlabojot šīs produkcijas kvalitāti — 5,6 miljoniem rubļu.

Tāpēc arī 1966. gadā jau vairāk nekā puse republikas lauksaimniecības arteļu bija spējīgi tikai paši no saviem līdzekļiem vien nodrošināt kolhoznieku darba samaksu sovhozu strādnieku izpeļņas līmenī un pat augstāk. 1965. gadā republikā bija 12 kolhozu, kuros to biedru mēneša izpeļņa jau sasniedza rūpniecības uzņēmumu strādnieku vidējo darba atalgojuma līmeni. Tādas saimniecības bija Dobeles rajona kolhozs «Sarkanais Stars», Valmieras rajona kolhozs «Bērzaine», Bauskas rajona Ļeņina kolhozs, Valkas rajona lauksaimniecības artelis «Ļeņina dzirkstele» u. c.

Pilnīgi pārejot uz garantēto darba samaksu jānovērš arī tāda nepareiza prakse, ka dažos kolhozos vidējā darba samaksa gan ir augsta, bet atsevišķu darbinieku kategoriju, galvenokārt augkopībā strādājošo atalgojums ir ievērojami zemāks par tarifu likmēm padomju saimniecībās. Piemēram, Rēzeknes rajona lauksaimniecības artelī «10 let Sovetskoj Latviji» 1965. gadā slaucēju vidējā mēneša izpeļņa bija 80 rubļi, bet mehānizatoru un laukkopju izpeļņa pie aptuveni vienādas darba slodzes — 50 līdz 60 rubļu, tā tad par vienu ceturto, vienu trešo daļu mazāk.

PSKP XXIII kongresa direktīvās par jauno piecgadu plānu paredzēti vairāki pasākumi, lai celtu lauku iedzīvotāju materiālās un kultūras dzīves līmeni un tuvinātu to pilsētas iedzīvotāju dzīves līmenim. Strādnieku un kalpotāju vidējai darba algai pieaugot par 20%, kolhoznieku ienākumi no sabiedriskās saimniecības piecgadē palielināsies ievērojami straujāk, vidēji par 35—40% uz vienu strādājošo lauku iedzīvotāju. Šis fakts parāda kolhozu kā kooperatīvās uzņēmuma formas attīstības lielās iespējas. Tas vienlaikus atspoguļo sadales attiecību attīstību komunisma celtniecības procesā.

Viena no šīs attīstības iezīmēm ir lauku un pilsētu darbaļaužu ienākumu pakāpeniska izlīdzināšanās.

3. Lauku un pilsētu darbaļaužu ienākumu pieaugums un to pakāpeniska izlīdzināšanās

Komunisma celtniecības gaitā straujākiem tempiem palielinās tieši zemāk atalgoto iedzīvotāju ienākumi. Dažādu strādājošo grupu darba samaksas līmenim ir tendence izlīdzināties. Protams, zināmas atšķirības, kuru pamatā ir darbinieku dažādā kvalifikācija, darba smagums un darba tautsaimnieciskā nozīmīguma dažāda pakāpe, vēl joprojām ilgāku laiku saglabāsies.

Ievērojamas atšķirības darba samaksas līmeņa ziņā ir arī starp pilsētu un lauku darbaļaudīm. Šo atšķirību objektīvais pamats ir ražošanas spēku dažādā attīstības pakāpe. Taču zināma loma šo atšķirību pastāvēšanā ir arī divām sabiedriskā īpašuma formām un no tām izrietošajām sadales īpatnībām.

Kooperatīvā īpašuma forma ļauj kolhoziem daudz brīvāk rīkoties ar savu saražoto produkciju, pieļauj darba samaksu kārtot arī neregulāri, gada beigās, izsniedzot par darbu arī mazāk, nekā bija plānots gada sākumā. Tas nevar notikt valsts uzņēmumos, kur darba samaksas iepriekš noteikto lielumu stingri garantē visa sabiedrība. Divi sabiedriskā īpašuma veidi un

sadales īpatnības savukārt ietekmē darba samaksas līmeni. Kolhozos darba samaksa ir zemāka nekā rūpniecībā, celtniecībā un arī padomju saimniecībās.

Taču ražošanas spēku attīstība un Komunistiskās partijas un Padomju valdības ekonomiskie pasākumi, kas veikti pēc 1953. gada kolhozu naudas ienākuma palielināšanā, nodrošināja to.

5. tabula

Strādnieku un kalpotāju reālās darba algas un kolhozienu kopienākuma augšana Latvijas PSR¹
(procentos pret 1955. gadu)

Gadi	Strādnieku un kalpotāju reālā darba alga (vidēji uz vienu strādājošo)	Kolhozienu kopienākumi (vidēji uz vienu ģimeni)
1955	100	100
1956	103	112
1957	107	114
1958	111	118

ka kolhozienu ienākumi no arteļa un arī no personiskās piemājas saimniecības auguši straujāk nekā palielinājusies strādnieku un kalpotāju reālā darba alga.

Tabulā dotie rādītāji pilnā mērā gan nav salīdzināmi. Visā republikas tautas saimniecībā nodarbināto strādnieku un kalpotāju reālās darba algas indekss aprēķināts, pamatojoties uz visu viņu darba algas fonda dinamiku, attiecinot to pret preču un pakalpojumu cenu attiecīgo gadu indeksu. Turpretī kolhozienu kopienākumi aplēsti pēc statistiskās izlases veida arteļa biedru budžetu datiem. Tajos ieslēgta kā darba samaksa, tā arī ienākumi no personiskās palīgsaimniecības.

Tomēr arī šādi aprēķinātie dati dod zināmu priekšstatu par strādnieku, kalpotāju un kolhozienu materiālās labklājības pieauguma tempiem.

Tātad aplūkojamā periodā kolhozienu kopienākumi auguši straujāk nekā strādnieku un kalpotāju reālā darba alga. Taču redzams arī tas, ka tajā pašā laikā strādnieku un kalpotāju reālā darba alga augusi vienmērīgāk nekā kolhozienu kopienākumi. Šādu ainu, kā jau norādīts, atspoguļoja arī 3. tabulā sniegtie dati. Kolhozienu ģimenes kopienākuma pieauguma neregularitātes pamatā ir jau minētie faktori, proti, tas, ka dabas apstākļu ietekmes rezultātā lauksaimnieciskajā ražošanā atsevišķos gados novērojamas lielas novirzes saražotās kopprodukcijas daudzuma ziņā, kā arī tas, ka kooperatīvā īpašuma ietva-

¹ Padomju Latvijas tautas saimniecības 20 gadi. Statistisko datu krājums, R., 1960, 32. lpp.

ros kolhoznieku darba samaksas līmeni pagaidām nosaka katra atsevišķā arteļa saimnieciskās darbības rezultāti.

Arī laika posmā pēc 1958. gada kolhoznieku ienākumi auguši ievērojami straujāk salīdzinājumā ar strādnieku un kalpotāju darba algas pieaugumu.

Šai periodā kolhoznieku naudas ieņēmumi no arteļa saimniecības palielinājušies par 41 procentu, bet strādnieku un kalpotāju ieņēmumi darba algas veidā — par 35 procentiem.

6. t a b u l a

Latvijas PSR iedzīvotāju naudas ieņēmumu augšana¹
(procentos pret 1958. gadu)

Pavisam	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.
Darba alga	105	112	122	129	135
Naudas ieņēmumi no kolhoziem	118	123	126	134	141
Ieņēmumi no lauksaimniecības produktu realizācijas	115	122	109	121	126

Sakarā ar kolhozu pāreju uz garantēto darba samaksu naudā no sabiedriskās saimniecības natūrā saņemto, kā arī piemājas saimniecībā saražoto produkciju arvien lielākā mērā patērē paši kolhoznieki. Tāpēc arī viņu naudas ieņēmumi no lauksaimniecības produktu realizācijas pēdējos gados auguši ievērojami lēnāk nekā naudas ieņēmumi par darbu sabiedriskajā saimniecībā.

Atšķirības strādnieku un kalpotāju darba algas un kolhoznieku darba samaksas pieauguma tempos, rēķinot vidēji uz vienu strādājošo, ir vēl lielākas.

Laikā no 1958. līdz 1962. gadam strādnieku un kalpotāju vidējā darba alga pieauga par 10 procentiem, bet kolhoznieku darba samaksa, rēķinot caurmērā mēnesī uz vienu strādājošo, — par 28 procentiem jeb vairāk nekā par vienu ceturto daļu. Rezultātā palielinājās arī kolhoznieku darba samaksa, to izsakot procentos pret strādnieku un kalpotāju vidējo darba algu. Ja, piemēram, 1958. gadā republikas kolhoznieku vidējā mēneša darba samaksa par 25 cilvēkdienām līdzinājās 42 procentiem no visu strādnieku un kalpotāju vidējās mēnešalgas šai gadā, tad 1965. gadā tās īpatsvars jau bija 76 procenti, tas ir, sastādīja vairāk nekā trīs ceturtdaļas.²

¹ Padomju Latvija skaitļos. Izdevn. «Statistika» Latvijas nodaļa, R., 1965, 40. lpp.

² Rēķinot uz 1 kolhoznieku, kas piedalījies darbā, šis īpatsvars attiecīgi bija 28 un 55 procenti.

Svarīgs kolhoznieku materiālās labklājības nodrošināšanas avots ir arī viņu piemājas saimniecības produkcija. Latvijas PSR CSP veikto ģimeņu budžetu apsekojumu dati liecina, ka no visa kolhoznieku sētas kopējā ienākuma piemājas saimniecība deva 1952. gadā 59,2 procentus, 1953. gadā — 55,4 procentus, 1956. gadā — 61,6 procentus ieņēmumu.

Piemājas saimniecība dod ne vien papildu lauksaimniecības produkciju, bet ir arī svarīgs kolhoznieku naudas ienākumu avots, jo daļu no tās arteļa biedri realizē kolhozu tirgū. Piemēram, šajās saimniecībās saražotās produkcijas realizācija deva 1958. gadā 58,6 procentus, 1959. gadā — 55,4 procentus, 1960. gadā — 57,5 procentus, 1961. gadā — 57,6 procentus no kolhoznieku kopējiem naudas ienākumiem republikā (nerēķinot ienākumus no sabiedriskajiem patēriņa fondiem).

Augot ienākumiem no sabiedriskās saimniecības, kā arī piešķaitot vēl tos naudas un naturālos ieņēmumus, ko kolhoznieki gūst no savas piemājas saimniecības, ir jāsecina, ka lauku iedzīvotāju labklājība jau tagad, caurmērā rēķinot, ir ievērojami tuvojusies pilsētas iedzīvotāju vidējam materiālās labklājības līmenim.

Protams, to var apgalvot, runājot tikai par caurmēra līmeni, jo, kā jau iepriekš redzējām, daļā republikas kolhozu darba samaksas līmenis vēl ir zems.

Arī dažādu citu materiālo un garīgo labumu patēriņa iespēju ziņā (lauku sētu elektrifikācija, tirdzniecības uzņēmumu, skolu, kino, bibliotēku tīkls u. tml.) lauki vēl pagaidām atpaliek no pilsētas.

Ne mazāk svarīgs ir arī jautājums par to, kādas konkrētas formas tiek izmantotas strādājošo materiālās ieinteresētības nodrošināšanai. Lai paātrinātu paplašinātās atražošanas tempus un ātrāk radītu komunisma materiāli tehnisko bāzi lauksaimniecībā, nepieciešams maksimāli un vispusīgi izmantot strādājošo materiālās stimulēšanas visdažādākās formas. Jāievēro, ka materiālās ieinteresētības celšana pati par sevi vien nedos vajadzīgos rezultātus, ja tās pielietošanā neizmantos visiedarbīgākās metodes un sviras strādājošo izpeļņas lieluma ciešakai sasaistīšanai ar uzņēmumu saimnieciskās darbības rezultātu kvalitatīvajiem rādītājiem.

Par šādu kopēju visas darbības aptverošu kvalitatīvo rezultātu ir jāklūst peļņai.

Padomju saimniecībās, tāpat kā visas sabiedrības īpašuma uzņēmumos, peļņa jau tiek kalkulēta. Te galvenais uzdevums ir, pirmkārt, padarīt visas saimniecības rentablas un, otrkārt, veikt peļņas sadali tā, lai maksimāli stimulētu sasniegt augstus kvalitatīvos un kvantitatīvos rādītājus. Istenojot šo uzdevumu, ir

nepieciešams pilnā mērā ievērot vērtības likuma prasības, proti, rūpēties, lai augkopības un lopkopības produktu realizācijas cenas atbilstu tam sabiedriski nepieciešamajam darba daudzumam, kāds pie sasniegtā ražošanas spēku attīstības līmeņa ir jāpatērē šo produktu ražošanai.

4. PSKP CK 1965. gada marta Plēnuma nospraustie pasākumi lauksaimniecības tālākai attīstīšanai un to loma lauku darbaļaužu labklājības celšanā

Laikā pēc PSKP CK 1953. gada septembra Plēnuma galveno lauksaimniecības produktu sagādes cenas tika vairākkārt paaugstinātas. Un tomēr labības un dažu lopkopības produktu cenas vēl nesedza izdevumus šīs produkcijas ražošanai un tātad lauksaimniecības uzņēmumiem peļņas vietā nesa zaudējumus. Tas, protams, neveicināja šo produktu ražošanas apjoma pieaugumu. Tā, piemēram, Latvijas PSR padomju saimniecībām 1963. gadā liellopu gaļas ražošana sagādāja 5,5 miljoni rubļu, cūkgaļas ražošana — 5,1 miljonu rubļu, piena produkcijas — 4,5 miljoni rubļu un labības ražošana — 3,1 miljonu rubļu zaudējuma, kuru galu galā sedza valsts.

1964. gada darba rezultāti bija ievērojami labāki, taču arī šo gadu daudzas padomju saimniecības noslēdza ar zaudējumiem. Tāds stāvoklis neveicināja saimnieciskā aprēķina nostiprināšanos lauksaimniecības uzņēmumos, nenodrošināja strādājošo pietiekamu materiālo ieinteresētību ražošanas paplašināšanā. Tāpēc arī PSKP CK 1965. gada marta Plēnuma nolēma atzīt par pareiziem un nepieciešamiem CK Prezidija izstrādātos pasākumus tālākai lauksaimniecības attīstīšanai, to skaitā arī iepirkuma cenu paaugstināšanu.

Ar PSRS Ministru Padomes lēmumu no 1965. gada 1. maija paaugstinātas iepirkuma cenas labībai, ko valstij pārdod kolhozi, padomju un citas saimniecības, tai skaitā Baltijas republikām un Baltkrievijai kviešu un rudzu cenas paaugstinātas pusotras līdz divas reizes. Jaunās iepirkuma cenas ir ne vien augstākas, bet arī diferencētas atkarībā no konkrētās republikas, apgabalu un rajonu zemes auglības, sasniegtā darba ražīguma un produkcijas pašizmaksas līmeņa. Padomju Latvijas, kā arī Igaunijas, Lietuvas, Baltkrievijas un PSRS nemelnzemes apgabalu kolhoziem un padomju saimniecībām rudzu un kviešu iepirkuma cena noteikta 130 rubļu par tonnu. Agrākā cena šīm kultūrām Latvijas PSR bija 85 rubļi par tonnu.

Plēnuma paredzētais labības plānveida iepirkuma apjoms neapmierinās pilnīgi mūsu zemes, pieaugošās vajadzības. Tāpēc valsts reizē ar plānveida sagādi uz stingras brīvprātības pama-

tiem iepirks pārtikas kultūras virs plāna par paaugstinātām cenām.

Lai ekonomiski stimulētu kviešu un rudzu pārdošanu virs plāna, tiem noteikta papildsamaksa 50 procentu apmērā. Mūsu republikā cena kviešiem un rudziem, ko pārdod valstij virs plāna, ir 195 rubļi par tonnu.

1965. gadā paaugstinātas iepirkuma cenas arī miežiem, auzām, griķiem, rīsiem, prosai un saulgriežu sēklām. Piemēram, Latvijas PSR kolhoziem, padomju un citām saimniecībām noteiktas iepirkuma cenas lopbarības miežiem 90 rubļu un auzām 75 rubļu apmērā par vienu tonnu bāzes kondīcijai atbilstošu graudu. Iepriekšējās cenas šai produkcijai mūsu republikā bija: miežiem 75 rubļi un auzām 65 rubļi par tonnu.

Realizējot PSKP CK 1965. gada marta Plēnuma lēmumu, noteiktas piemaksas arī dažu lopkopības produktu iepirkuma un sagādes cenām.

Lai panāktu lopkopības produkcijas ražošanas rentabilitāti un radītu labvēlīgus priekšnoteikumus sabiedriskās lopkopības tālākai attīstībai, kolhoziem, padomju un citām valsts saimniecībām ar 1965. gada 1. maiju noteiktas piemaksas par valstij pārdotajiem liellopiem, aitām, kazām un cūkām šādos apmēros pa savienotajām republikām: liellopiem — no 20 līdz 55 procentiem, cūkām — no 30 līdz 70 procentiem, aitām un kazām — no 10 līdz 70 procentiem.

Nosakot šīs piemaksas, PSRS Ministru Padome savukārt uzdeva savienoto republiku Ministru Padomēm izstrādāt un veikt pasākumus lopkopības produkcijas pašizmaksas pazemināšanai, materiāli tehniskās apgādes uzlabošanai, lopbarības bāzes nostiprināšanai un darba ražīguma celšanai kolhozos un padomju saimniecībās.

Mūsu republikā piemaksas pastāvošajām sagādes un iepirkuma cenām noteiktas par liellopiem un cūkām 30 procentu apjomā un par aitām kolhoziem — 70 procentu un padomju saimniecībām — 60 procentu apjomā.

Līdz ar piemaksu noteikšanu republikas saimniecības lopus valstij pārdod par šādām cenām.

Piemaksas pastāvošajām lopu iepirkuma un nodošanas cenām nodrošina gaļas ražošanas rentabilitāti republikas kolhozos un padomju saimniecībās. Sakarā ar gaļas sagādes cenu paaugstināšanu saimniecības gadā papildus saņems aptuveni 33 miljonus rubļu. Lauku darbaļaudīm savukārt pareizi jāizmanto valsts lielā palīdzība, lai nodrošinātu radikālu lūzumu lopkopības attīstīšanā.

Protams, daļu šo papildu ienākumu varēs tieši izlietot arī lauku darbaļaužu materiālās labklājības celšanai.

Gaļas sagādes un iepirkuma cenas Latvijas PSR

Produkcijas veids	Cena rubļos par tonnu			
	kolhozi		padomju saimniecības	
	līdz 1965. g. 1. V.	pēc 1965. g. 1. V.	līdz 1965. g. 1. V.	no 1965. g. 1. V.
Vidēja barojuma liellopi	920	1196	830	1079
Gaļas cūkas	1100	1430	990	1287
Bekona un speķa cūkas	1300	1690	1170	1521
Visu barojuma kondīciju aitas un kazas caurmērā	650	1100	667	1067

Lauksaimniecības arteļu ienākumu, kolhoznieku darba samaksas un līdz ar to viņu materiālās labklājības pieaugumu veicina arī izmaiņas kolhozu ienākuma nodokļa aprēķināšanā.

Diferencētais ienākuma nodoklis, ko maksā kolhozi, palīdz novirzīt visas sabiedrības labā daļu tā tīrā ienākuma, ko lauksaimniecības arteļi saņem diferenciālās rentes veidā. Kolhozu ienākuma nodoklis objektīvi nepieciešams kā viens no paņēmieniem lauksaimniecības arteļu dažādo augsnes auglības apstākļu un atšķirību, kuras rada dažāds attālums no produkcijas realizācijas vietām, rezultātu izlīdzināšanai.

Taču ir svarīgi noteikt pareizus principus tā aprēķināšanā un samaksā. Realizējot PSKP CK 1965. gada marta Plēnumā ieteiktos principus, tagad ar PSRS Augstākās Padomes Prezīdija Dekrētu noteikta jauna kolhozu ienākuma nodokļa aprēķināšanas un samaksas kārtība, ko lieto, sākot ar 1966. gadu.

Lai kolhozu ienākuma nodokļa aprēķināšana pamatotos uz arteļa ražošanas kvalitatīvajiem rādītājiem, uz tā darba gala rezultātiem, tagad ar to apliek saimniecības tīro ienākumu, ko devusi lauksaimnieciskā ražošana, pakalpojumu sniegšana, palīguzņēmumi un rūpali. Bez tam ar ienākuma nodokli apliek arī kolhoznieku darba samaksas fonda daļu, kas pārsniedz vidējo mēneša izpeļņu uz vienu saimniecībā strādājošo kolhoznieku PSRS Ministru Padomes noteiktajos apmēros neatkarīgi no saimniecības rentabilitātes.

Gada ienākuma nodokli aprēķina no kolhoza apliekamā tīrā ienākuma 12 procentu apmērā. No darba samaksas fonda tās daļas, kas, rēķinot vidēji gadā, pārsniedz 60 rubļu mēnesī caurmērā uz katru saimniecībā strādājošo kolhoznieku, ienākuma nodokli aprēķina 8 procentu apmērā.

Ar ienākuma nodokli neapliek to tīrā ienākuma daļu, kas atbilst 15 procentu un mazākai rentabilitātei, neapliek darba samaksas fonda daļu, kas nodrošina strādājošo kolhoznieku caurmēra izpeļņu līdz 60 rubļiem mēnesī, kā arī attiecīgajam gadam aprēķinātos maksājumus kolhoznieku sociālās nodrošināšanas centralizētajā Savienības fondā.

Kolhozu ienākuma nodokļa jaunajiem aplikšanas principiem ir vairākas priekšrocības salīdzinājumā ar iepriekšējo aplikšanas kārtību. Jaunie aplikšanas principi labāk nodrošina sociālisma ekonomisko likumu prasību ievērošanu. Pirmkārt, tie sekmē labāk ievērot paplašinātās sociālistiskās atražošanas ekonomiskā likuma prasības tādējādi, ka ļauj nostiprināties ekonomiski vājākiem kolhoziem, kuri nemaksā nodokli, ja tajos darba samaksa uz vienu strādājošo mēnesī caurmērā nepārsniedz 60 rubļu un rentabilitāte nepārsniedz 15 procentus.

Otrkārt, jaunā aplikšanas kārtība vairāk nekā iepriekšējā atbilst arī sociālisma ekonomiskā likuma prasībām par sadali pēc darba. Kolhozos, kur darba samaksas lielumu pagaidām garantē tikai pati saimniecība, ekonomiski spēcīgākie arteļi par vienveidīgu vienāda daudzuma un labuma padarīto darbu var apmaksāt augstāk nekā ekonomiski vājie. Jaunā aplikšanas kārtība sekmē šo atšķirību izlīdzināšanos, jo no tās darba samaksas fonda daļas, kas pārsniedz vidējo mēneša izpeļņu, jau ir jāmaksā ienākuma nodoklis.

Treškārt, kolhozu ienākuma nodoklis no arteļu gūtā tīrā ienākuma veicina saimnieciskā aprēķina nostiprināšanu šais uzņēmumos, stimulē arī ievērot vērtības likuma prasības. Lai aprēķinātu ienākuma nodokli, kolhoziem iepriekš jānoteic tīrais ienākums. Tas nozīmē, ka kolhoza ieņēmumiem par realizēto produkciju un par sniegtajiem pakalpojumiem jāpieskaita tās produkcijas vērtība valsts mazumtirdzniecības cenās, ko paredzēts izsniegt kolhoznieku un citu kolhozu darbā iesaistīto personu darba samaksai, un no tādā veidā aprēķinātā bruto ienākuma jāatskaita realizētās produkcijas un sniegto pakalpojumu pašizmaksa.

Tīrā ienākuma precīza aprēķināšana savukārt ļauj labāk plānot tā izmantošanu sabiedriskās saimniecības ražošanas paplašināšanai, kā arī sekmē tautas saimniecības plānveidīgas attīstības ekonomiskā likuma prasību labāku izpildišanu.

Ceturtkārt, kolhozu ienākuma nodokļa jaunā aplikšanas kārtība ļauj precīzāk noteikt to diferenciālās rentes daļu, kas tiek novirzīta visai sabiedrībai.

Beidzot jāpiezīmē, ka kolhozu ienākuma nodokļa jaunā aprēķināšanas kārtība labāk stimulē lauksaimnieciskās ražošanas attīstību, tās produkcijas apjoma un kolhoznieku materiālās labklājības pieaugumu.

Lauksaimnieciskās ražošanas attīstību un līdz ar to lauku darbaļaužu labklājības tālāku pieaugumu sekmēs arī jaunā plānošanas kārtība.

Vadoties no PSKP CK 1965. gada marta Plēnuma lēmuma un apsverot un ievērojot republikas lauksaimniecības attīstības reālās iespējas, Padomju Latvijai nākošajā piecgadē tiek paredzēts šāds galveno lauksaimniecības produktu iepirkumu plāns.

8. tabula

Galveno lauksaimniecības produktu sagādes plāns Latvijas PSR

Produkcijas veids	Mēra vienība	1966. g.	1967. g.	1968. g.	1969. g.	1970. g.
Labība	Tūkst. tonnu	65	65	65	65	65
Tai skaitā rudzi, kvieši	„	40	40	40	40	40
mieži	„	15	15	15	15	15
auzas	„	10	10	10	10	10
Kartupeļi	„	155	160	165	170	180
Cukurbietes	„	400	400	410	410	415
Linu šķiedra	„	7	7	7	7	7
Gaļa (dzīvsvārā)	„	132	140	150	160	170
Piens	„	980	1020	1030	1100	1150
Olas	milj. gab.	130	140	150	170	190

Jaunie lauksaimniecības produktu sagādes plāna rādītāji ir stingri un negrozāmi visam piecgades periodam, ieskaitot 1970. gadu. Jāatzīmē, ka šie plāni noteikti ar tādu aprēķinu, lai pašu uzņēmumu rīcībā pilnos apmēros paliktu nepieciešamie krājumi sēklai un lopbarībai, praktizējot virsplāna iepirkumus tikai uz stingri brīvprātīgiem pamatiem.

Arī republikas pamatnozares lopkopības produkcijas iepirkuma plāna rādītāju pieaugums noteikts, vadoties no lauksaimniecības uzņēmumu reālajām iespējām to ražošanas paplašināšanā.

Pamatojoties uz šādu stingri negrozāmu sagādes plānu, lauksaimniecības uzņēmumi var sastādīt savus perspektīvos ražošanas plānus, nebaudoties no tā, ka tie laika gaitā varētu tikt vairākkārt grozīti.

Bez šaubām, visi iepriekš minētie pasākumi veicinās lauksaimnieciskās ražošanas tālāku attīstību, cels kolhozu un padomju saimniecību rentabilitāti. Tomēr jādomā arī par to, kā labāk izlietot lauksaimniecības uzņēmumu tīro ienākumu.

Ir jāgroza noteikumi, pie kādiem daļu peļņas var atskaitīt padomju saimniecības fondā, kura līdzekļi tiek izlietoti arī dar-

binieku premēšanai, viņu kultūras līmeņa celšanai un sadzīves apstākļu uzlabošanai. Līdz šim tiesības uz šādiem atskaitījumiem ieguva tikai tās padomju saimniecības, kas guva peļņu, kā arī izpildīja vēl virkni citu rādītāju. Materiālās ieinteresētības palielināšana prasa, lai sovhozi iegūtu tiesības atskaitīt daļu peļņas padomju saimniecības fondā jau līdz ar tās iegūšanu. Tas ļautu lielākas summas izlietot strādājošo premēšanai. Līdz šim prēmijās izmaksātās summas bija pārāk mazas, lai kaut cik nozīmīgi celtu materiālo ieinteresētību. Piemēram, 1963. gadā prēmijās izmaksātā summa sastādīja tikai 0,2 procentus no republikas padomju saimniecību gada kopējā darba algas fonda.

Lai nodrošinātu līdzekļu pareizu un mērķtiecīgu izlietošanu ražošanas fondu paplašināšanai, strādājošo pietiekamai materiālai stimulēšanai un visas valsts kopējo vajadzību apmierināšanai, arī kolhozos vajadzētu sākt aprēķināt peļņu kā galveno saimniecības darba kvalitatīvo rādītāju.

Precīzi nezinot tīrā ienākuma apjomu, daļa kolhozu novirza pārāk lielus līdzekļus darba samaksai, nepietiekami paplašina un pat novājina ražošanas bāzi. Tā tas notika pirms dažiem gadiem Rīgas rajona kolhozā «Atmoda», kur atsevišķu arteļa biedru mēneša izpeļņa bija 400 līdz 500 rubļu un pat vairāk, turpretī saimniecisko un sabiedrisko ēku celtniecībai netika veltīta vajadzīgā uzmanība.

Citās saimniecībās turpretī uzsāk pārāk lielus celtniecības darbus, nenodrošinot kolhozniekiem pietiekamu materiālo ieinteresētību sabiedriskās ražošanas attīstīšanā.

Peļņas aprēķināšana savukārt ļautu noteikt darba samaksas lielumu atbilstoši katras nozares, katra ražošanas iecirkņa rentabilitātei.

Aprēķinot kolhozu ienākuma nodokli proporcionāli saimniecības gūtajam tīrajam ienākumam, būs iespējams objektīvāk noteikt katras saimniecības līdzdalību valsts centralizētā tīrā ienākuma veidošanā. Tas nozīmē, ka kolhozi, kuri pagaidām vēl nesaimnieko pietiekami rentabli, būs brīvi no piedalīšanās valsts kopējo izdevumu segšanā un varēs vairāk līdzekļu izdalīt savas saimniecības attīstībai.

Peļņas aprēķināšana kolhozos tuvinās arī kooperatīvajam īpašumam raksturīgo uzskaiti valsts uzņēmumiem.

Lauku iedzīvotāju materiālās labklājības celšanā svarīga loma ir sociālās nodrošināšanas sistēmas attīstībai. Sevišķi nozīmīgi tas ir tāpēc, ka lauku iedzīvotāju vidū gados veco iedzīvotāju īpatsvars ir ievērojami lielāks nekā starp pilsētas iedzīvotājiem. 1959. gada tautas skaitīšanās materiāli rāda, ka no visiem abu dzimumu iedzīvotājiem, kas dzīvo Latvijas PSR

pilsētās, vecāki par 60 gadiem bija 12,5 procenti, turpretī laukos — 18,0 procenti, tātad par 5,5 procentiem augstāks īpatsvars.¹

5. Lauku darbaļaužu sociālās nodrošināšanas attīstība, patēriņa pieaugums un izglītības līmeņa celšanās

Laukos dzīvojošie strādnieki un kalpotāji, tāpat kā strādājošie valsts rūpniecības uzņēmumos un celtniecības organizācijās, jau sākot ar padomju varas pirmajiem gadiem ir nodrošināti ar pensijām no valsts budžeta līdzekļiem. Gados vecie un darba nespējīgie kolhoznieki turpretī līdz 1965. gadam saņēma pensijas un pabalstus no kolhozā izveidotā palīdzības fonda. Šā fonda līdzekļi veidojās, atskaitot tajā līdz 2 procentiem no bruto produkcijas.

Kolhozu ekonomikai nostiprinoties, pieauga arī izsniegto pensiju apjoms. Tikai laikā no 1958. līdz 1963. gadam vien pensiju veidā izsniegto produktu un naudas kopējais apjoms pieauga nepilnas 2,7 reizes.

Tomēr atsevišķiem arteļiem nebija iespējams nodrošināt ar pensijām visus gados vecos un invaliditātes dēļ darba spējas zaudējušos kolhozniekus. 1963. gadā pensijas saņēma tikai 23 procenti no visiem gados veciem un darba nespējīgajiem kolhozniekiem. Izsniegtās pensijas vidējais lielums bija 68 rubļi jeb 5,68 rubļi mēnesī.

Sākot ar 1965. gadu, nodibināta kolhoznieku vienota pensionēšanas sistēma. Kolhoznieki tagad pensijas saņem no centralizētā Vissavienības fonda. Tā līdzekļus sastāda kā atskaitījumi no kolhoza bruto ienākumiem, tā arī ikgadējie asignējumi no valsts budžeta. Tātad šis kopējais valsts un starpkolhozu fonds ir savdabīga forma visas sabiedrības īpašumā esošo līdzekļu un pašu arteļu līdzekļu apvienošanai sociālās nodrošināšanas vajadzībām. Kolhozi šim nolūkam atskaitīja 4 procentus no 1965. gada bruto ienākuma.

Jaunā kolhoznieku pensionēšanas sistēma ir vienota, stabila, regulāra un aptver visus gados vecos un darba nespējīgos kolhozniekus. Tagad minimālā vecuma pensija ir 12 rubļu mēnesī jeb 2,1 reizi lielāka nekā tā, kādu izmaksāja caurmērā 1963. gadā.

Jaunās pensiju sistēmas ieviešana tuvina kolhozniekus sociālās nodrošināšanas ziņā strādniekiem un kalpotājiem, ceļ lauku darbaļaužu materiālo labklājību.

Kā jau iepriekš redzējām, lauku darbaļaužu ienākumu pie-

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года, Латвийская ССР, Госстатиздат. М., 1962, стр. 19.

auguma tempi ir straujāki salīdzinājumā ar pilsētu iedzīvotāju ienākumu pieaugumu. Tas nozīmē, ka arī patēriņa ziņā lauku iedzīvotājiem ir reālas iespējas tuvojies pilsētu darbaļaužu līmenim.

Ģimeņu budžeta apsekojuma dati rāda, ka tādu nozīmīgu preču kā audumu, apavu, cukura un citu patēriņa pieauguma

9. tabula

Galveno pārtikas produktu patēriņa pieaugums Latvijas PSR, rēķinot vidēji uz vienu ģimenes locekli¹

(1961. gads procentos pret 1953. gadu)

Produktu veidi	Strādnieku ģimenes	Kolhoznieku ģimenes
Maize, milti, putraini, makaroni, pākšaugi	75	101
Kartupeļi	86	82
Dārzeņi un ķirbjaugi	103	113
Piens un tā produkti	160	147
Gaļa un tās produkti	144	162
Zivis	108	2,5 reizes
Olas	143	2,4 reizes
Cukurs	107	2,8 reizes
Konditorejas izstrādājumi	177	2,7 reizes

tempi, rēķinot vidēji uz vienu kolhoznieku ģimeni, ir ievērojami straujāki nekā šo preču patēriņa pieaugums vidēji uz vienu strādnieka ģimeni.

Patēriņa produktu daudzums, salīdzinot kolhoznieku un strādnieku ģimenes, uzrādīja tendenci izlīdzināties. Pieņemot republikā apsekojamo strādnieku ģimeņu viena locekļa patēriņu 1961. gadā par 100, pārtikas produktu patēriņš kolhoznieku ģimenē, rēķinot uz vienu tās locekli, bija šāds:

Maizei, miltiem un to produk- tiem	— 139
Kartupeļiem	— 188
Pienam un tā produktiem	— 109
Cukuram	— 104
Dārzeņiem	— 100
Olām	— 98
Gaiļai un tās produktiem	— 90
Zivīm	— 64
Konditorejas izstrādājumiem	— 40

Tas nozīmē, ka kalorijām bagātāko pārtikas produktu patēriņa ziņā kolhoznieki vēl pagaidām atpaliek no strādniekiem.

¹ Латвийская ССР в цифрах в 1961 году, Госстатиздат, Р., 1962, стр. 168.

Izdevumi nepārtikas rūpniecības preču iegādei 1961. gadā, salīdzinot ar 1953. gadu (attiecīgo gadu cenās), pieauguši strādnieku ģimenēs vairāk nekā pusotras reizes, kolhoznieku ģimenēs — gandrīz trīs reizes. Atsevišķu rūpniecības preču pirkumu pieaugumu rāda nākošā tabula.

Tātad arī audumu, apavu un citu preču patēriņa ziņā lauki arvien vairāk tuvojas pilsētai.

Radiouztvērēju, televīzijas aparātu, mēbeļu un dažu citu preču patēriņa pieauguma tempi pagaidām pilsētā gan ir nedaudz straujāki, taču arī šīs preces lauku laudis iegādājas arvien pieaugošā apmērā. Pilnīgi elektrificējot visus kolhozus un attīstot vēl plašāk dzīvojamo māju celtniecību, šo preču patēriņa tempi laukos pieaugs vēl vairāk.

Nepārtikas rūpniecības preču pirkšanai apsekojamās strādnieku ģimenes Latvijas PSR 1961. gadā izdeva par 46% vairāk naudas nekā kolhoznieku ģimenes. Lauku iedzīvotāju ienākumu tālāks pieaugums ļaus šo atšķirību arvien vairāk samazināt.

Vienlaikus ar atšķirību izlīdzināšanos starp pilsētu un lauku iedzīvotājiem darba samaksas, reālo ienākumu un patēriņu

10. tabula

Nepārtikas produktu patēriņa pieaugums Latvijas PSR¹

(1961. gada pirkumi procentos pret 1953. gadu, rēķinot uz vienu ģimenes locekli)

	Strādnieku ģimenēs	Kolhoznieku ģimenēs
Pirkti audumi pavisam	87	160
Tai skaitā:		
vilnas audumi	130	2,8 reizes
zīda audumi	165	5,4 reizes
Pirkti apavi pavisam	133	195
Tai skaitā ādas apavi	135	2,6 reizes
Naudas izdevumi (salīdzināmās cenās) par pirtajiem:		
apģērbiem	135	4,2 reizes
trikotāžas izstrādājumiem	2,5 reizes	4,6 reizes
mēbeļem un saimniecības precēm	2,8 reizes	5,5 reizes
kultūras precēm (grāmatām, laikrakstiem, žurnāliem, sporta piederumiem, mūzikas instrumentiem, pulksteņiem, radioaparātiem, televizoriem).	2,3 reizes	6,7 reizes
velosipēdiem, motocikliem, vieglajām automašīnām	12 reizes	7,6 reizes

¹ Латвийская ССР в цифрах в 1961 году, Госстатиздат, Р., 1963 г., стр. 169 и 170.

apjoma ziņā izlīdzinās arī atšķirības viņu izglītības un kadru kvalifikācijas līmeņa ziņā. To uzskatāmi parāda tautas skaitīšanas dati.

Sevišķi strauji šī izlīdzināšanās notikusi attiecībā uz vidējo izglītību. Augstākās izglītības ziņā atšķirība pagaidām vēl ir gan krietni lielāka, tomēr nav šaubu, ka arī tā tiks likvidēta.

11. tabula

Iedzīvotāju skaits ar augstāko un vidējo izglītību Latvijā¹
(rēķinot uz katrām 1000 cilvēkiem)

	Augstākā			Nepabeigta augstākā un vidēja		
	1939. g.	1959. g.	pieaugums	1939. g.	1959. g.	pieaugums reizes
Pilsētu iedzīvotāji	19	33	1,7	339	426	1,3
Lauku iedzīvotāji	1	6	6	32	241	7,5
Pilsētu un lauku iedzīvotāji . .	7	21	3	140	344	2,5

Sociālistiskās ražošanas attiecības un sabiedriskās ražošanas nepārtrauktā attīstība rada visus nepieciešamos nosacījumus tam, lai komunisma celtniecības gaitā lauku iedzīvotāju materiālās labklājības un kultūras līmenis pilnīgi sasniegtu pilsētu iedzīvotāju līmeni.

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года, Латвийская ССР, Госстатиздат, М., 1962, стр. 28.

V. Rikšis,

vecākais pasniedzējs

DARBAĻAUZU LABKLĀJĪBAS PIEAUGUMS LATVIJAS PSR ZVEJNIEKU KOLHOZOS

Latvijas PSR zvejniecība pēckara gados var pamatoti lepoties ar izciliem panākumiem. Zivju nozveja 1964. gadā, salīdzinot ar 1939. gadu, palielinājusies 16,6 reizes, sasniedzot 2682 tūkstošus centneru. Šos panākumus nodrošinājusi modernā zvejas flote un zvejas riki, kas dod iespēju apgūt agrāk neaizsniedzamos zvejas rajonus Ziemeļjūrā, pie Amerikas un Āfrikas krastiem.

Bet kā izmainījusies pati zvejnieku dzīve?

Atbildot uz šo jautājumu, atcerēsimies tos laikus, kad Latvijā vēl valdīja privātīpašums.

Zvejnieku materiālās labklājības stāvokli spilgti raksturo arī buržuāziskās iekārtas oficiālās statistikas dati par zvejnieka-rodnieka (kam zvejniecība ir pamatnodarbošanās) vidējo ienākumu no zvejas.

Viena zvejnieka-rodnieka vidējais ienākums no zvejas pirmskrīzes gados (no 1926. līdz 1930. gadam) bija vidēji 843 lati gadā, bet no 1931. līdz 1938. gadam tikai 761 lats jeb 90,3 procenti no pirmskrīzes gadu vidējā ienākuma. Zvejnieku nominālie un reālie ienākumi sevišķi strauji kritās krīzes un tai sekojošās depresijas laikā. 1932. gadā tie pazeminājās gandrīz uz pusi no 1930. gada līmeņa un līdz 1936. gadam bija zemāki nekā pirms krīzes sākuma.

Zvejnieku nominālo naudas ienākumu samazināšanās krīzes gados izskaidrojama vispirms ar nozvejas sašaurināšanos. Zivju nozveja 1931. gadā kritās par 21,1 procentu, bet 1932. gadā — par 14,8 procentiem, salīdzinot ar 1930. gadu. Vēl straujāk samazinājās zivju realizācijas cenas.

1 kg zivju vidējā cena no 29 santīmiem 1929. gadā samazinājās līdz 14 santīmiem 1933. gadā, t. i., vairāk nekā uz pusi. Visvairāk samazinājās tieši galveno jūras zivju sugu cenas: reņģu — par 55 procentiem, mencu — par 52 procentiem, butu — par 65 procentiem. Sakarā ar nozvejas un zivju cenu

krišanos nozvejoto zivju vērtība 1932. gadā bija tikai 48 procenti, salīdzinot ar 1929. gadu.

Krizes gados zvejnieku stāvokļa aptuveni pareizs raksturojums dažreiz parādījās pat oficiālos ziņojumos valdībai. Tā, piemēram, kādā ziņojumā lasām: «Zvejnieki nonākuši visai smagā stāvoklī. Jūras zvejnieku gada nozveja jau pirms krīzes bija tikai 380—1400 ls gadā. Tagad viņu ienākums samazinājies vismaz uz pusi. Daži ha neauglīgas kāpu smilts zemes tam dod visai niecīgu atbalstu. Ar valsts gādību sadārdzinātā maize, cukurs, arī rūpniecības ražojumi šīnī krīzes laikā padara zvejnieku dzīvi vēl nepanesamāku. Pusbada dzīve nes līdzī vietām arī gara tumsību, sektantismu. Smagos vispārējos apstākļus veikli un nekaunīgi izmanto zvejnieku «labvēļi» — simti un tūkstoši mazāku un lielāku zivju tirdzniecības starpnieku.»¹

Pēc depresijas trīsdesmito gadu otrajā pusē bija vērojams nozvejas pieaugums centneros un vērtības izteiksmē, kā arī zivju cenu palielināšanās. Taču tikai 1938. gadā buržuāziskajā Latvijā bija sasniegta 1929. gada nozveja vērtības izteiksmē, bet zivju cenas pat 1939. gadā bija zemākas nekā pirmskrīzes laikā. Nedaudz (par 19,3 procentiem) 1938. gadā bija palielinājušies arī vidējie zvejnieku ienākumi, salīdzinot ar 1930. gadu. Taču šis ienākumu pieaugums neatspoguļo zvejnieku materiālās labklājības stāvokļa uzlabošanos. Kāpēc?

Sakarā ar 1936. gada septembrī notikušo lata kursa devalvāciju par 40 procentiem un daudzu tautsaimniecības nozaru tālāko monopolizāciju strauji pieauga dzīves dārdzība. Isā laikā cēlās gandrīz visu preču cenas.

Jau 1937. gada pirmajos mēnešos caurmērā par 20 procentiem palielinājās cenas petrolejai, sālij, manufaktūrai, apaviem. Galveno pārtikas preču cenu celšanās bija vērojama jau kopš 1935. gada, bet pēc lata devalvācijas šis process noritēja daudz straujāk. Vispārējās dzīves dārdzības un patēriņa priekšmetu cenu celšanās negatīvo ietekmi nevarēja kompensēt zvejnieku nominālo ienākumu palielinājums 1937. un 1938. gadā. Viņu reālie ienākumi no zvejas pēc krīzes gados nekad vairs nesasniedza 1930. gada līmeni.

Zināmu priekšstatu par zvejnieku ienākumiem var dot arī to salīdzinājums ar laukstrādnieku algām buržuāziskajā Latvijā.

Laukstrādnieka vidējā alga no 1930./1931. gada līdz 1939./1940. gadam bija no 403 līdz 411 latiem gadā. Pie viņa reālajiem ienākumiem jāpieskaita arī uzturs un dzīvoklis, ko saņēma no saimnieka naturālā veidā. Ja šos papildu ienākumus novērtēsim ar 200 latiem, tad laukstrādnieka kopējais ienā-

¹ Latvijas PSR VCA, fonds Nr. 1671, apraksts Nr. 10, lieta Nr. 9, 7. lpp.

kums bija apmēram 610 latu gadā. Zvejnieka vidējie ienākumi no zvejas šajā laikā bija 870 latu gadā. Taču zvejnieks nestrādāja viens, tam palīdzēja arī ģimenes locekļi. Līdzekļi bija jāizdod arī laivas iegādei un remontam, degvielu pirkšanai (ja zvejniekam bija motorlaiva), tiklu iegādei, veco tiklu labošanai un citām vajadzībām. Šie izdevumi nereti sasniedza pusi no zvejas ienākumiem. No minētajiem skaitļiem redzams, ka zvejnieku reālie ienākumi, kurus viņi varēja izlietot savu tiešo personisko vajadzību apmierināšanai, bija mazāki nekā laukstrādnieku gada vidējā izpeļņa. No zvejas vien viņi nevarēja pārtikt visu gadu. Lai iegūtu papildu ienākumus, daudzi zvejnieki ziemā gāja meža darbos, strādāja par krāvējiem ostās un veica citus blakus darbus.

Buržuāziskās agrārās reformas rezultātā Latvijā radās ap 3000 zvejnieku saimniecību ar 4—7 hektāru caurmēra platību. Jūrmalas joslā zemi varēja iedalīt 3 vietās: sētas vietu pašā jūrmalā no 0,1 līdz 0,5 ha platībā, tīrumus līdz 2 ha platībā attālākā vietā un trešajā, visattālākajā vietā — pļavu starpgabalus. Vidēji uz saimniecību iznāca ap 1 ha aramzemes. Šī «aramzeme» visbiežāk bija kaila, neauglīga kāpu smilts, kurā varēja audzēt tikai kartupeļus. Arī pļavas bija mazvērtīgas, ar krūmiem aizaugušas un purvainas. Tādēļ zvejnieki nevarēja gūt jūtamus ienākumus no šīs zemes.

Padomju varas gados kardināli izmainījusies zvejniecības materiāli tehniskā bāze. Ja 1939. gadā tikai viena trešdaļa zvejas laivu bija apgādātas ar motoriem, tad 1964. gadā kolhozu rīcībā bija 238 zvejas kuteri ar 80 līdz 540 ZS jaudu katrs un ap 400 motorlaivu. Vienas flotes vienības vidējā jauda bija palielinājusies vairāk nekā 10 reizes, sasniedzot 74 ZS. Tiklu, murdu, āķu un bugaru vietā tagad kalpo daudz modernāki zvejas rīki — traļi un stāvvadi. Zvejnieku kolhozi, kas pašlaik kļuvuši par ekonomiski spēcīgām saimniecībām, nodrošina augstu darba samaksu un pārtikušu dzīvi saviem biedriem.

1. tabula

Zivju nozveja un naudas ienākumi zvejnieku kolhozos

	1950. g.	1958. g.	1964. g.	1964. g. pret 1950. gadu
Zivju nozveja (tūkst. cnt)	231	558	1136	4,9 reizes
Nozveja uz 1 zvejnieku (cnt)	104	177	303	2,9 „
Kopējie naudas ienākumi (milj. rbļ.) . .	3,9	12,5	41,2	10,6 „
Tai skaitā no zvejniecības (milj. rbļ.) . .	3,5	11,5	34,1	9,7 „
Kolhozu ienākumi no zvejniecības uz 1 zvejniecībā nodarbināto (tūkst. rbļ.) .	1,7	3,5	9,2	5,4 „
Viena zvejnieka vidējie naudas ienākumi no zvejniecības (rbļ.)	770	1552	2755	3,6 „

Tātad pēdējos 15 gados zivju nozveja zvejnieku kolhozos augusi 4,9 reizes, bet kopējie naudas ienākumi — 10,6 reizes. Viena zvejnieka vidējā izpeļņa no zvejniecības 1964. gadā sasniedza 2755 rubļus, 3,6 reizes pārsniedzot 1950. gada līmeni. Šie dati pārlicinoši pierāda, ka kolhozu iekārta ar valsts vispusīgu atbalstu ir spējusi nodrošināt strauju ražošanas spēku attīstību un zvejnieku materiālās labklājības nemitīgu kāpumu.

Ar ko izskaidrojamas šādas sekmes ražošanas attīstībā zvejnieku kolhozos? Vispirms ar to, ka zvejnieku kolhozos atšķirībā no lauksaimniecībā agrāk pastāvošās prakses vienmēr ir bijis cieņā materiālās ieinteresētības princips. Pienācīgi augstās zivju sagādes cenas ir bijis tas reālais pamats, uz kura varēja attīstīties zvejnieku kolhozu sabiedriskā saimniecība, izveidoties stabils darbaspēka kontingents un nemitīgi uzlaboties zvejnieku materiālā labklājība.

Nākamā tabula pārlicinoši parāda, ka zvejnieku kolhozi ir kļuvuši par vispārtikušākajām saimniecībām ar visaugstāko darba samaksas līmeni visā mūsu republikas tautas saimniecībā. Vidējie zvejnieka gada ienākumi, neskaitot prēmijas un gadā iegūtās peļņas sadalījumu, no sabiedriskās saimniecības 1964. gadā bija 2755 rubļi, bet ekspedīcijas zvejā tie sasniedza

Kolhozu ienākumi no zvejniecības un zvejnieku vidējā izpeļņa

Kolhozi	Ienākumi no zvejniecības (tūkst. rbļ.)	
	1963.	1964.
Kuivižu «Enkurs»	1217,6	1657,5
Salacgrīvas «Brīvais vilnis»	2691,4	3632,9
Skultes «Zvejnieks»	1738,9	2145,1
Carnikavas «Carnikava»	1146,5	1405,0
Mangaļu «9. Maijs»	2871,0	3755,0
Jūrmalas «Uzvara»	1122,6	1463,9
Doles «Sarkanais daugavietis»	155,9	211,7
Slokas «Selga»	1359,4	1957,9
Engures «Padomju zvejnieks»	1203,5	1201,8
Mērsraga «1. Maijs»	1592,0	2158,4
Rojas «Banga»	3016,5	3716,8
Kolkas «Brīvais zvejnieks»	1035,3	991,7
Ventspils «Sarkanā bāka»	3889,5	5019,6
Pāvilostas «Dzintarjūra»	689,1	958,3
Liepājas «Boļševiks»	3074,9	3746,3
Jūrmalciema «Sarkanā blāzma»	81,3	91,4
K o p ā . .	26921,4	34113,3

4161 rubli. Augstākais izpeļņas līmenis ir Kuivižu «Enkurā», Salacgrīvas «Brīvajā vilnī», «Carnikavā», Ventspils «Sarkanajā bākā», Liepājas «Boļševikā» un citos kolhozos, kur ražošanas sabiedriskošanā, zvejas kuģu un zvejas tehnikas izmantošanā un darba organizācijā ir sasniegti vislabākie rādītāji.

Ja salīdzināsim darba samaksas līmeni zvejniecībā ar citām tautsaimniecības nozarēm, tad zvejniecībā īpašais stāvoklis izskaidrojams ne tikai ar iepriekš minētajiem faktoriem, bet arī ar to, ka tajā ir jo sevišķi grūti darba apstākļi. Sevišķi tas sakāms par ekspedīcijas zveju. Nenormētais darba laiks, ilgā atrautība no ģimenes un mājām (reisa ilgums ir 3—6 mēneši), relatīvi smagie ražošanas apstākļi, kur vajadzīgi ne tikai pieredzes bagāti speciālisti, bet arī fiziska izturība — viss tas prasa augstu materiālo kompensāciju.

Zvejniecībā pastāvošās darba algas organizācijas pamatā ir kolektīvā gabaldarba alga. Kopējo izpeļņu starp komandas locekļiem sadala pēc nostrādātā laika un katram zvejniekam noteiktās pajas. Tā, piemēram, ekspedīcijas zvejā SRT (400 ZS) kuģiem 25 komandas locekļu pajas ir šādas: kapteinim 2 pajas, 3. palīgam 1,3, vecākajam mehāniķim 1,8, 3. mehāniķim 1,3,

2. tabula

Latvijas PSR 1963. un 1964. gadā

Viena zvejnieka vidējā izpeļņa, neskaitot prēmiju un gadā iegūtās peļņas sadalījumu (rubļos)					
viet. zvejā		eksped. zvejā		vid. kolhozā	
1963.	1964.	1963.	1964.	1963.	1964.
2078	1777	3439	4757	2796	3163
1991	2253	3426	4597	2626	3327
1759	2415	2729	2459	2164	2430
1857	3065	5333	5179	3220	3875
1980	2325	3093	4161	2284	2929
1417	2046	2758	2942	1778	2276
1538	930	nepiedalās		1538	960
1141	2290	3095	4828	1595	2861
1180	1399	4076	2568	1874	1667
1391	1871	2716	5009	1805	2670
1446	1720	3331	4011	2200	2958
1511	1274	3494	2684	2202	1705
2516	3196	4094	5486	2941	3796
1505	2225	3392	4186	1960	2669
1679	2303	4021	4213	2298	2824
917	830	nepiedalās		917	830
1695	2031	3442	4161	2176	2755

1. klases matrozim 1,0, pavāram 1,2, apkopējam 0,8 utt. Tagad algas ir diferencētas starp dažādu kategoriju strādājošiem.

Pašreizējā uzskaitē Zvejnieku kolhozu savienībā un kolhozos gan nedod iespēju pilnīgi konstatēt, kāda ir vidējā izpeļņa dažādu kategoriju zvejniekiem, kapteiņiem, mehāniķiem, matrozīem utt. Tāpēc to parādīsim tikai ar atsevišķiem piemēriem no zvejnieku kolhoza «Banga» prakses (rubļos) 1963. gadā.

3. tabula

Zvejnieku kvalifikācija	Uzvārds, vārds	Tiešie ienākumi no zvejniecības	Soc. sa- censības, Rietumu baseina («Zapri- ba») virs- plāna peļ- ņas, zvejas riku eko- nomijas u. c. prē- mijas	Izpeļņa sakarā ar pie- dališanos remont- darbos un garantijas alga	Par pie- dališanos lauksaim-nieciskajā ražošanā	Kopā
Ekspedīcijas zveja						
Kapteinis	V. Kelins	4177	1307	900	—	6384
Mehāniķis	N. Homja- kovs	2664	216	763	—	3643
Matrozis	S. Čibiis	1533	8	243	—	1784
Vietējā zveja						
Kuģa kapt.	V. Kairovs	2982	97	155	7	3221
Motorlaivas motorists	E. Krauze	2245	137	40	18	2440
Motorlaivas zvejnieks	I. Grīnbergs	1075	17	90	24	1206

Šī tabula parāda ne tikai atsevišķu zvejnieku izpeļņu, bet arī to, no kādām daļām tā sastāv. Minētajiem posteņiem var būt visai jūtama nozīme zvejnieku ienākumos no sabiedriskās saimniecības.

Īpaši jārunā par vadošo, inženiertehnisko, administratīvi saimniecisko un citu darbinieku izpeļņu un materiālo ieinteresētību ražošanas spēku attīstībā. Pēdējā laikā ekonomiskajā literatūrā daudz tiek rakstīts (un 80 lielos rūpniecības uzņēmumos jau izmēģina) par vadošo un inženiertehnisko darbinieku materiālās stimulēšanas sistēmas uzlabošanu. Prēmiju apjomu šajos uzņēmumos nosaka pēc tā, kā pieaudzis uzņēmuma ražošanas plāns salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu. Parādījušies vēl daži citi jaunumi: inženiertehnisko darbinieku premēšanai atvēlēta īpaša daļa no darba algas fonda, iepriekšējo mēnešu

darba algas fonda patēriņu drīkst segt uz vēlākas ietaupīšanas rēķina utt.

Viss tas garantē prēmiju izmaksu tieši to ceļu un iecirkņu darbiniekiem, kas šīs prēmijas patiesi nopelnījuši. Saskaņā ar PSKP CK 1965. gada septembra Plēnumā izvirzīto uzdevumu ar prēmiju palīdzību ieinteresēt rūpniecības uzņēmumu darbiniekus ražošanas paplašināšanā un produkcijas kvalitātes celšanā, prasība šo jautājumu atrisināt ir nobriedusi arī zvejnieku kolhozos. Zvejnieku kolhozu savienības valde ir noteikusi šādas kolhozu priekšsēdētāju algas:

Kategorija	Kolhoza gada plānoto naudas ienākumu apmērs visās saimniecības nozarēs (tūkst. rubļ.)	Kolhoza priekšsēdētāja mēneša pamatalgas apmērs (rubļos)
I	no 601 un augstāk	275—240
II	no 201 — 600	155—200
III	no 101 — 200	95—150

Atbrīvotajam kolhoza priekšsēdētāja vietniekam pamatalgas apmērs noteikts 70—80 procentu, bet galvenajam grāmatvedim 55—75 procenti no priekšsēdētāja algas. Pēc līdzīga principa noteiktas arī inženiertehnisko darbinieku un kalpotāju algas.

4. tabula rāda, ka maksimālais darba algas apjoms tiek maksāts tajos kolhozos, kur ienākumi pārsniedz 600 000 rubļu gadā.

4. tabula

Zvejnieku kolhozu administratīvi saimniecisko, inženiertehnisko u. c. darbinieku algu saraksts

Iepemamais amats	Procentos no kolhoza priekšs. mēneša pamatalgas	I kategorijas kolhozos	II kategorijas kolhozos	III kategorijas kolhozos
I grupas darbinieki Galvenais inženieris Flotes kapteinis Darbnieku vadītāji u. c.	līdz 80	164—192	124—160	76—120
II grupas darbinieki Līnijas mehāniķis Plānotājs ekonomists Vec. grāmatvedis Autotransporta vadītāji u. c.	līdz 50	102,50—120	77,50—100	47,50—75
	līdz 40	82—96,60	62—80	38—60
III grupas darbinieki Rēķinveži, tabeļveži Kasieris u. c.	līdz 25	51,25—60	38,75—50	23,75—37,50

Tāda vadošo, inženiertehnisko darbinieku un kalpotāju darba algas diferenciacija varētu būt materiāli stimulējoša tajās saimniecībās, kuras ir relatīvi nelielas (piemēram, Igaunijas PSR). Mūsu republikā visās saimniecībās, atskaitot Doles «Sarkano daugavieti» un Jūrmalciema «Sarkano blāzmu», ienākumi 1964. gadā krietni pārsniedza maksimālo summu. Tā, piemēram, «9. Maijā» naudas ienākumi bija 4,6, «Bangā» — 4,2, «Sarkanajā bakā» — 5,8, «Boļševikā» — 4,6 miljoni rubļu, pārsniedzot 600 000 rubļu maksimumu vismaz 7—9 reizes. Līdz ar to ir zudusi sakarība starp ražošanas pieaugumu un darba algas lielumu kolhozu vadošajiem kadriem, inženiertehnikajiem darbiniekiem un kalpotājiem.

Ja ceturkšņa un gada plāns zivju ieguvē ir pārsniegts, kolhoza priekšsēdētājam var izmaksāt piemaksu līdz 3 procentiem, bet priekšsēdētāja vietniekam un galvenajam grāmatvedim līdz 2 procentiem no mēneša darba algas par katru plāna izpildes procentu pēc zivju ieguves vērtības.

Sāda darba samaksas kārtība gan sekmē ražošanas plānu pārsniegšanu, bet neieinteresē censties pēc maksimāli augstiem plāna uzdevumiem. Gluži otrādi — ik gadus notiek cīņa starp Zvejnieku kolhozu savienību un kolhoziem, jo pēdējie nemaz nav ieinteresēti atklāt savas ražošanas rezerves un tādējādi grib saņemt pēc iespējas zemākus nozvejas plānus. Arī Zvejnieku kolhozu savienība savukārt cenšas izkarot zemākus plānus no augstākstāvošajām organizācijām.

Lai pilnveidotu materiālo ieinteresētību, nepieciešams vispirms pārskatīt 1962. gadā pieņemto amatu algu shēmu, kura mūsu republikas apstākļos ir zaudējusi savu stimulējošo nozīmi ražošanas palielināšanā. Prēmijas par nozvejas plāna pārsniegšanu būtu jāmaksā tikai ekspedīcijas zvejniekiem, bet vadošajiem darbiniekiem, inženiertehnikajiem darbiniekiem un daļai kalpotāju tikai par ražošanas pieaugumu plāna robežās, salīdzinot ar iepriekšējo gadu.

Materiālās ieinteresētības principa konsekventa pielietošana cieši jāsaista ar materiālo atbildību. Nav lietderīgi zvejniekiem aprēķināt pārtēriņu vai ekonomiju par atsevišķiem ražošanas līdzekļu izlietošanas posteņiem. Jāiet citā virzienā, — ieviešot iekšējo saimniecisko aprēķinu uz kuģiem un brigādēs. Tas dos iespēju aprēķināt kopēju ražošanas līdzekļu izlietošanas pārtēriņu vai ekonomiju un, vadoties no gada galējiem rezultātiem, noteikt prēmiju jeb pārtēriņa apjomu, kas jāietur no zvejniekiem. Nav nozīmes, piemēram, maksāt prēmijas par zvejas rīku ekonomiju, ja citur (remontā, inventāra izlietošanā u. c.) ir pārtēriņš. Sevišķi aktuāls šis jautājums ir vietējā zvejā, kur nav paredzētas prēmijas par plāna pārsniegšanu, bet tikai vienreizējas prēmijas par labiem gada darba rezultātiem.

Zvejnieku kolhozi, kas atrodas ārpus pilsētām, nodarbojas arī ar lauksaimniecisko ražošanu. Lauksaimniecības sabiedriskajā saimniecībā naudas ienākumi no 1959. līdz 1964. gadam pieauguši par 96 procentiem, govju skaits par 74 procentiem, piena ieguve par 15 procentiem. Palielinājusies izstrādes dienas vērtība.

Regulāru izpeļņu lauksaimniecībā iegūst tikai atsevišķu kategoriju strādājošie: slaucējas, zirgkopji, šoferi un tie, kas strādā siltumnīcās. Tā kā zvejniecība ir kolhoza pamatražošana, tad lauksaimniecības sabiedriskā saimniecība zvejnieku ģimenes budžetā gadā ienes vidēji tikai dažus desmitus rubļu. Taču jāievēro, ka šie ienākumi nav ietverti 1. tabulā uzrādītajos kolhoznieku ienākumos no zvejniecības.

Daļu ienākuma kolhoznieki iegūst arī no savas piemājas saimniecības, kura var aizņemt līdz 0,5 ha lielu platību. Pašreizējais ražošanas spēku attīstības līmenis lauksaimniecībā vēl nav tik augsts, lai visas kolhoznieku vajadzības pēc pārtikas produktiem varētu apmierināt no sabiedriskās saimniecības. Taču personiskās piemājas saimniecības zvejnieku kolhozos ir attīstījušās plašāk nekā būtu vēlams. Par to liecina kaut vai tas, ka sešos kolhozos — «Bangā», «I. Maijā», «Selgā», «Padomju zvejniekā», «Dzintarjūrā» un «Boļševikā» individuālajā sektorā ir ap 11 reizes vairāk govju nekā sabiedriskajā saimniecībā. Raksturīgs piemērs šai ziņā ir kolhozs «I. Maijs», kur sabiedriskajā sektorā nav nevienas gov, bet individuālajiem īpašniekiem — vairāk nekā 200.

Šajos sešos kolhozos 910 ha zemes ir pārvērsti par piemājas dārziņiem. Tā rezultātā 30—40 procentu kolhozu aramzemes ir izslēgti no sabiedriskās ražošanas. Kolhozā «Zvejnieks» no 188 ha aramzemes vairāk nekā 70 procentu ir piemājas zeme.

Neapšaubāmi, ka pašlaik mēs nedrīkstam nenovērtēt piemājas saimniecību nozīmi kolhoznieku vajadzību apmierināšanā. Nav pieļaujami arī nepamatoti ierobežojumi šajā virzienā. Personiskās palīgsaimniecības atmiršanu galu galā noteiks sabiedriskās ražošanas attīstības sekmes. Raksturīgs piemērs šai ziņā ir Kuivižu «Enkurs». Šajā kolhozā ir visaugstākā izstrādes dienas samaksa (1964. g. 2,40 rubļu par izstrādes dienu). Tur ir arī visvairāk ģimeņu, kas atteikušās no personiskās gov. Tas lieku reizi pierāda, ka lielāka vērtība jāvērtē tieši sabiedriskā sektora attīstībai.

Komunisma celtniecības periodā atalgojums pēc padarītā darba joprojām būs galvenais materiālo un kultūras prasību apmierināšanas avots. Tomēr arvien lielāku nozīmi iegūst arī otrs iedzīvotāju labklājības celšanas ceļš — sabiedrisko patēriņa fondu paplašināšana.

Latvijas PSR zvejnieku kolhozi ir guvuši pozitīvu pieredzi

sabiedrisko patēriņa fondu uzkrāšanā un sadalē. Spēcīgā sabiedriskā saimniecība, darba ražīguma kāpums un ienākumu pieaugums jau agrāk bija devis iespēju tikai no paša kolhoza līdzekļiem nodrošināt izmaksas vecuma pensijām, atvaļinājumiem, palīdzībai pārejošas darbā nespējas gadījumos tādā līmenī, kādā to maksā valsts.

Protams, ekonomiski spēcīgos kolhozos maksimālie vecuma pensijas apmēri bija lielāki nekā vājākos. Piemēram, Ventspils kolhozā «Sarkanā bāka» lielākā vecuma pensija bija 80 rubļu mēnesī, mazākā — 25 rubļi. Mangaļu kolhozā «9. Maijs» vecuma pensiju caurmēra lielums bija ap 40 rubļu mēnesī.

Kolhozā «Banga» 1963. gadā vecuma pensiju vidējais apmērs bija 25 rubļi mēnesī, tai skaitā: zvejniekiem 30, palīguzņēmumu strādniekiem 20 un zvejas izpalīgiem 15 rubļu. 1964. gada februārī kolhozā tika noteikta jauna kārtība, pēc kuras pensijas zvejniekiem tika paaugstinātas par 50 procentiem, bet pārējiem par 30 procentiem. Līdz ar to zvejniekiem, kam darba stāžs bija lielāks par 10 gadiem, pensijas izmaksāja pa 45 rubļiem mēnesī, bet ar stāžu no 5—10 gadiem — 23 rubļus. Attiecīgi vecuma pensijas bija noteiktas arī palīguzņēmuma strādniekiem un zvejas izpalīgiem. Pārējiem kolhozniekiem, kas arteļa darbos piedalījušies mazāk nekā 5 gadus, noteica pensijas 10 rubļu mēnesī.

1964. gadā pieņemtais PSRS valdības likums «Par pensijām un pabalstiem» attiecas arī uz zvejnieku kolhoziem. Zvejnieku kolhozos šā likuma realizēšanai ir savas īpatnības. Speciālistiem (kolhozu priekšsēdētājiem, kapteiņiem, traļmeistariem, stūrmaņiem, mehāniķiem, motoristiem, radistiem u. tml.) piešķir tādas pensijas, kā valsts sektorā strādājošajiem (no 30—120 rubļiem mēnesī), — vīriešiem pēc 60, bet sievietēm pēc 55 gadu sasniegšanas. Pārējiem kolhozniekiem vecuma cenzs tiek pielīdzināts lauksaimniecībā nodarbinātajiem, bet pensiju apmērs ir no 12 līdz 102 rubļiem mēnesī.

Lai atrisinātu pensiju jautājumu, nepieciešams izmainīt vecuma cenzu, pielīdzinot zvejniekus strādniekiem un kalpotājiem. Darbs jūrā ir daudz smagāks nekā lauksaimniecībā. Zvejnieki biežāk slimo ar profesionālām slimībām: reimatismu un citām slimībām, kas rodas sakarā ar nepietiekošu vitamīnu saturu uzturā (ekspedīcijas zvejā reisi ilgst līdz 6 mēnešiem), jo nav iespējams pilnā mērā apgādāt zvejniekus ar augļiem un dārzeņiem.

Tas nozīmē, ka zvejniekiem ir jāsaņem pensija, sākot vismaz ar 55 gadu vecumu, jo viņi strādā veselībai kaitīgos apstākļos.

Par ekonomisko iespēju un nepieciešamību izmainīt pensiju piešķiršanas kārtību liecina arī šādi dati: 1965. gada I ceturk-

snī kolhozi iemaksāja valsts sociālās nodrošināšanas fondā 194 460 rubļu, bet kolhozu biedri pensiju un pabalstu veidā saņēmuši tikai 78 600 rubļu. Valsts noteiktā pensiju un pabalstu piešķiršanas kārtība neapmierināja kolhoznieku vajadzības, tādēļ kolhozu valdes bija spiestas no palīdzības fonda papildus piešķirt pensijām un pabalstiem vairāk nekā 48 000 rubļu.

Zvejnieki saņem arī kārtējus **samaksātus atvaļinājumus**, kurus parasti piešķir 12 darba dienu apmērā.

Kolhozniekiem atšķirībā no valsts sektorā strādājošajiem atvaļinājuma naudu aprēķina, vadoties nevis no faktiskās vidējās izpeļņas, bet gan no garantētām likmēm (ekspedīcijas zvejā) vai apstiprinātām mēneša likmēm (vietējā zvejā). Tā kā vidējā garantētā mēneša likme ekspedīcijas zvejā ir 63 rubļi, tad atvaļinājuma naudas apmērs 1964. gadā bija tikai viena sestā daļa no vidējās zvejnieku izpeļņas. Līdzīgs stāvoklis ir arī vietējā zvejā. Tas nozīmē, ka fonds, kuru veido atvaļinājumu izmaksu vajadzībām, atskaitot 3 procentus no kopējiem naudas ienākumiem, ir nepietiekams, lai nodrošinātu kaut cik līdzīgu atvaļinājuma naudu, salīdzinot ar darba samaksu. Turpmāk lietderīgāk būtu pārāk neforsēt darba samaksu, bet palielināt atskaitījuma procentu atvaļinājuma izmaksu fondā.

Svarīga nozīme zvejnieku kolhozos ir **savstarpējās palīdzības kasei**, kurā sastāv visi pieaugušie kolhoznieki. Savstarpējās palīdzības kases līdzekļus veido galvenokārt kases biedru iemaksas un atskaitījumi no kolhozu sabiedriskās saimniecības. Katrs biedrs maksā savstarpējās palīdzības kasē ik mēnesi no 1 līdz 4 procentiem no savas izpeļņas. Kolhozs savukārt atskaita līdz 0,5 procentiem no kopējiem ienākumiem un 5 procentus no peļņas. (Sk. 5. tabulu.)

Septiņgades 6 gados savstarpējās palīdzības kasu ieņēmumi sasniedza vairāk nekā 1,3 miljonus rubļu. Apmēram pusi no šīs summas sastādīja pašu biedru iemaksas.

No 1959. līdz 1964. gadam kases izlietojušas 1015 tūkstoši rubļu, t. i., vidēji gandrīz 60 rubļu gadā uz vienu biedru. Šie līdzekļi izlietoti galvenokārt palīdzības sniegšanai biedriem, kuri uz laiku zaudējuši darba spējas. Tā, piemēram, 1963. gadā slimību pabalstiem izlietoti 78,4, bet 1964. gadā 102,3 tūkstoši rubļu. Slimības pabalstus izsniedz par laiku līdz 2 mēnešiem vidējās izpeļņas apmērā (nepārsniedzot noteikto maksimumu) un atkarībā no nepārtrauktā darba stāža kolhozā. Piemēram, Ventspils «Sarkanās bākas» kolhoznieki kā pārejošas darba nespējas pabalstus saņem 1—2,5 rubļus dienā, pie tam augstāko likmi izmaksā jau pēc 5 gadu nepārtraukta darba stāža. Citos kolhozos parasti augstāko pabalsta summu izmaksā pēc 10—12 gadu nepārtrauktas nostrādāšanas kolhozā. Ja kolhoza

Savstarpējās palīdzības kases darbība Latvijas PSR zvejnieku kolhozos no 1959. līdz 1963. gadam

	1959. gadā	1961. gadā	1963. gadā	1964. gadā				
1. Biedru skaits (gada beigās)	7380	7921	8533	9529				
2. Kopējie ienākumi (tūkst. rbļ)	163,4	180,4	274,7	314,7				
tai skaitā:								
a) iestāšanās un biedru nauda (tūkst. rbļ.)	43,0	122,0	156,6	143,6				
b) atskaitījumi no kolhozu līrā ienākuma (tūkst. rbļ.)	25,6	58,4	63,3	73,2				
3. Izlietots (tūkst. rbļ.) tai skaitā:	131,8	163,0	180,0	220				
	cilvēku skaits	tūkst. rbļ.	cilvēku skaits	tūkst. rbļ.	cilvēku skaits	tūkst. rbļ.	cilvēku skaits	tūkst. rbļ.
a) invalīdiem un veciem cilvēkiem	208	15,7	179	21,0	356	14,6	171	12,2
b) palīdzība biedriem, kas pagaidām zaudējuši darba spējas	1904	65,3	2602	85,8	2309	78,4	2728	102,3
c) palīdzība jaunpiedzimušajiem un daudz bērnu ģimenēm	303	14,2	332	18,5	305	21,0	345	22,0
d) palīdzība sakarā ar nosūtīšanu uz kūrortiem, sanatorijām un atpūtas namiem	101	9,2	112	10,4	252	24,6	288	29,3

biedrs slimoja ilgāk par 2 mēnešiem, viņš saņēma invaliditātes pensiju, ko valde piešķīra no palīdzības fonda.

No savstarpējās palīdzības kases kolhozos izsniedz arī neatmaksājamus pabalstus invalīdiem un veciem kolhozniekiem, pūriņa naudu jaunpiedzimušajiem, pabalstus daudz bērnu ģimenēm, iegādājas ceļazīmes uz kūrortiem, sanatorijām un atpūtas namiem. Tā, piemēram, 1964. gadā kolhozu savstarpējās palīdzības kases samaksāja par ceļazīmēm 288 kolhozniekiem, izlietojot šīm vajadzībām 29 300 rubļu.

Savstarpējās palīdzības kases izsniedz arī atmaksājamus aizdevumus.

Savstarpējās palīdzības kases zvejnieku kolhozos lielā mērā

uzņemušās un sekmīgi izpilda tās funkcijas, ar kurām valsts sektorā nodarbojas arodbiedrības. Kases darbības loks ir daudz plašāks nekā uzņēmumu un iestāžu savstarpējās palīdzības kasēm, jo pēdējās aprobežojas galvenokārt ar atmaksājamu aizdevumu piešķiršanu.

Zvejnieku kolhozos veido arī kultūras fondu un kadru sagatavošanas fondu. Kultūras fondā ieskaita 1—1,5 procenta no kolhoza ienākumiem. Līdzekļus izlieto sporta inventāra iegādei, klubu un bibliotēku uzturēšanai, sarīkojumiem un citiem kultūras pasākumiem.

Kadru sagatavošanas fondā kolhozi atskaita 0,5—1 procentu no naudas ienākumiem. No šā fonda līdzekļiem kolhozi apmāca zvejniecības speciālistus, maksājot tiem stipendijas un rīkojot kursus. Šie līdzekļi 1963. gadā deva iespēju, savienojot mācības ar darbu, sagatavot 106 matrožus, traļmeistarus un kinomehāniķus, 118 kuģu vadītājus un motoristus.

Pie tam apmācīti un sagatavoti 185 stūrmaņi vietējai zvejai, dizeļu mehāniķi un radisti. Bija organizēti arī 5 semināri kadru inspektorū, ekonomistū, grāmatvežu un galveno inženieru kvalifikācijas paaugstināšanai. Uz augstākajām mācību iestādēm un tehnikumiem 1963. gadā tika nosūtīti 58 kolhozu biedri, tai skaitā 12 cilvēki uz saimniecību rēķina (2 uz augstskolām, bet 10 uz tehnikumiem). 1964. gada 1. janvārī mācījās 230 kolhoznieku, to skaitā 33 — augstskolās un 72 — tehnikumos.

Materiālā stāvokļa uzlabošanās, modernā zvejas tehnika, izmaiņas darba raksturā sekmē sacensību ar devīzi — strādāt un dzīvot komunistiski. Šajā sacensībā pašlaik iesaistījušies ap 1200 cilvēku. No tiem vairāk nekā 300 cilvēku jau izcīnījuši komunistiskā darba kolektīva locekļa vai trieciennieka nosaukumu. Šis godpilnais nosaukums ir piešķirts 6 ekspedīcijas un 12 vietējās flotes kuģu komandām.

Izcilās sekmes kadru sagatavošanā zvejnieku kolhozos nenozīmē, ka šajā virzienā vēl nebūtu jāveic nopietni pasākumi. Tā, piemēram, daudziem inženiertehniskajiem darbiniekiem (galvenajiem inženieriem, līnijas mehāniķiem, flotes kapteiņiem, ieguves tehniķiem un ekonomistiem plānotājiem) nav speciālās izglītības. Pašlaik šos amatus ieņem galvenokārt praktiķi. No 45 inženiertehniskajiem darbiniekiem tikai 18 ir augstākā, nepabeigta augstākā un vidējā tehniskā izglītība. Tātad arī turpmāk uzmanība jāveltī ne vien zvejas speciālistu, bet arī vadošo kadru sagatavošanai. Sevišķi svarīgi tas ir pašreizējā kolhozu attīstības posmā, kad īpaši pieaug vispārējās vadošās kultūras nozīme moderno ražošanas spēku izmantošanā un darba ražīguma kāpināšanā.

Sabiedrisko patēriņa fondu avots ir arī kolhozu tīrā peļņa.

Zvejnieku kolhozu sabiedriskie patēriņa fondi

	Mēra vie- nība	1959. g.	1961. g.	1963. g.	1964. g.	1964. g. sa- līdzī- nāju- mā ar 1959. g.
Atskaitījumi palīdzības, kadru sagatavošanas, kultūras un sadzīves fondos	tūkst. rbļ.	533,3	1270,2	2065,5	2653,7	498%
Sabiedrisko patēriņa fondu īpat- nējais svars kolhozu kopējos naudas ienākumos	%	3,0	5,9	6,3	6,5	—
Kolhozu sabiedriskie patēriņa fondi uz 1 darba spējīgu kol- hoznieku	rbļ.	84	183	287	339	404%

Pastāvošā uzskaitē tikai par 1963. gadu dod iespēju konstatēt, kādu peļņas daļu vēl papildus izlieto iepriekš minēto fondu vajadzībām. (Līdz 1962. gadam tā apjomu nevarēja precīzi noteikt, jo pie peļņas sadalījuma tie ietilpa nodalījumā «pārējie kolhoza fondi».) 1963. gadā no peļņas sabiedriskajiem patēriņa fondiem (kultūras un sadzīves vajadzībām, kadru sagatavošanai, naudas un materiālās palīdzības fondam) izlietoja papildus 348,5, bet 1964. gadā 737,6 tūkstošus rubļu. Tas nozīmē, ka 1964. gadā sabiedriskajos patēriņa fondos kolhozos bija pavisam 3391,3 tūkstoši rubļu jeb 433 rubļi uz vienu darba spējīgo cilvēku gadā. Tas nozīmē arī to, ka šo fondu īpatsvars kopējos naudas ienākumos pieaug un 1964. gadā jau sasniedza 8,3 procentus.

Sekmīga sabiedrisko patēriņa fondu attīstība ievērojami uzlabo kolhoznieku materiālo stāvokli, rada labvēlīgas iespējas katram kolektīva loceklim paaugstināt savu kvalifikāciju, kulturāli atpūsties, nodrošina to vecumā un invaliditātes gadījumā.

Trūkums sabiedrisko patēriņa fondu izmantošanā ir tas, ka dažos kolhozos arteļa biedru vajadzības apmierina bez atlīdzības vai par samazinātu kompensāciju daudz plašākā mērā, nekā tas pieļaujams. Tas nozīmē, ka sabiedriskie patēriņa fondi mākslīgi tiek paplašināti uz arteļa sabiedriskās saimniecības rēķina. Piemēram, ir bijuši gadījumi, ka sabiedrisko autotransportu kolhozniekiem piešķir par divkārt zemāku maksu nekā tas izmaksā pašam kolhozam. Kolhoznieki ne vienmēr maksā par arteļa zirgu lietošanu. Īres maksa par kolhoza dzīvokļu fonda izmantošanu dažkārt ir 2 reizes zemāka nekā valsts noteiktā īres maksa.

Sāda prakse nav pareiza. Priekšlaicīga pāreja uz sadali pēc vajadzībām, nepamatota sabiedrisko patēriņa fondu palielināšanas forsēšana, kad tam vēl nav radīti ekonomiskie apstākļi, rada nivelēšanu sadalē. Tas var iedragāt materiālās ieinteresētības stimulu darba ražīguma celšanā un palēnināt kolhoza ekonomikas attīstības gaitu.

PSKP Programmā norādīts, ka kolhozos plašāk jāievieš sabiedriskie pakalpojumi: sabiedriskā ēdināšana, bērnudārzi un mazbērnu novietnes, sadzīves iestādes utt. Sajā ziņā zvejnieku kolhozos dažkārt ir vērojams pat regress. Tā, piemēram, ir samazinājies bērnudārzu skaits. Taču, plašāk ieviešot sabiedriskos pakalpojumus, varētu krietnu skaitu cilvēku atbrīvot darbam dažādās tautas saimniecības nozarēs.

Par kolhoznieku materiālās labklājības pieaugumu liecina arī plašā dzīvokļu celtniecība, kuru veic individuālā kārtā un ar kolhozu līdzekļiem. Ar arteļa līdzekļiem uzceltās mājas var pārdot uz kredīta zvejniekiem vai atstāt tās kolhoza īpašumā.

7. tabula

Kolhozu pastāvēšanas laikā ar sabiedriskajiem līdzekļiem uzceltais dzīvokļu fonds

	m ²	Dzīvokļu skaits
Liepājas «Boļševiks»	2481	55
Pāvilostas «Dzintarjūra»	1733	36
Ventspils «Sarkanā bāka»	3756	98
Rojas «Banga»	3945	115
Mangaļu «9. Maijs»	3150	87
Salacgrīvas «Brīvais vilnis»	1974	41

Apmēram tāds pats celtniecības vēriens ir arī pārējos zvejnieku kolhozos.

Izvērstai dzīvokļu celtniecībai ir visai svarīga nozīme ne vien darbaļaužu materiālās labklājības kāpināšanā, bet arī nemainīgu zvejas kadru saglabāšanā.

Dzīvokļu celtniecības vēriens lielā mērā ir atkarīgs no zvejnieku rīcībā esošajiem naudas līdzekļiem. Lielu palīdzību sniedz arī kolhozi un valsts.

Aizdevumi, kas izsniegti kolhozniekiem individuālai dzīvokļu celtniecībai (tūkst. rubļu uz attiecīgo gadu beigām)

1959. g.	1961. g.	1963. g.	1964. g.	1964. g. pret 1959. g. (%)
181,9	500,4	520,1	491,2	270

Vislielāko kredītu summu uz 1965. g. 1. janvāri bija izsniedzis artelis «Boļševiks», kur 19 kolhoznieki kopsummā saņē-

muši 99 700 rubļu ilgtermiņa kredītu jeb līdz 7500 rubļu katrs. Individuālo celtniecību plaši kredītē arī kolhozos «9. Maijs», «Padomju zvejnieks», «1. Maijs» un citos.

Dzīvokļu celtniecības plašo vērienu un nākotnes tendences raksturos ar arteļa «Banga» piemēru. Kolhoza pastāvēšanas laikā ar sabiedriskajiem līdzekļiem uzcelti 115 dzīvokļi, bet individuālā kārtā tikai Rojas ciematā vien uzceltas vēl 23 dzīvojamās mājas. Pats Rojas ciemats pilnīgi ir izmainījis savu seju, jo apmēram divas trešdaļas māju ir celtas pēdējo 15 gadu laikā. Turpmāk kolhozs vairs necels nelielās ģimenes mājiņas, bet gan tikai 4—5 stāvu dzīvojamus namus.

Lielus līdzekļus kolhozi ir ieguldījuši klubu un skolu celtniecībā. Tā kolhozos «Zvejnieks», «9. Maijs», «Uzvara», «Selga», «Padomju zvejnieks», «1. Maijs», «Banga», «Brīvais zvejnieks» un «Dzintarjūra» ir uzcelti moderni iekārtoti klubī, kuru izbūvē katrs artelis ir izlietojis no 120 līdz 280 tūkstošiem rubļu.

Vairāki kolhozi ir cēlušies arī skolas. «9. Maijā» ar kolhoza līdzekļiem Mangaļsalā uzcelta 4-gadīgā pamatskola. Kolhozs «Zvejnieks» kopā ar valsti ir uzcēlis vidusskolu. Uzceltās skolas ar pilnsapulces lēmumu ir nodotas pilnīgā valsts īpašumā. Vidusskolu ar 640 vietām un internātu 240 skolēniem pašlaik ceļ Rojas «Bangā». Tuvākajos gados šeit pacelsies arī sporta zāle un tiks izbūvēts moderns stadions. Tapšanas stadijā ir arī vidusskolas celtniecība Engures «Padomju zvejniekā». Šie piemēri atspoguļo kolhozu un valsts īpašuma saplūšanu.

Sociāli ekonomisko atšķirību likvidēšanā starp pilsētu un laukiem svarīga nozīme ir arī citiem kapitālās celtniecības pasākumiem, kas tuvina lauku ciematu sadzīves apstākļus pilsētas apstākļiem. Tā, piemēram, Rojas «Bangā» nodots pasūtījums projekta izstrādāšanai 75-vietīgas slimnīcas celtniecībai un centrālās katlu mājas izbūvei ar 20 t tvaika jaudu stundā. Šī katlu māja apkalpos ne tikai lielākās un svarīgākās kolhoza celtnes (dzīvojamās mājas, klubu, skolu, garāžu, siltumnīcu u. c.), bet arī valsts zivju fabriku, kas patērēs līdz 85 procenti no katla mājas jaudas.

Kopā ar visiem mūsu Dzimtenes darbaļaudīm arī zvejnieki dod pienācīgu ieguldījumu komunisma materiāli tehniskās bāzes veidošanā. Viņu pūles nes labus augļus arī pašiem. Pazudusi nabadzība un sektantiskā tumsonība. Radusies stingra pārliecība, ka nākotne tiem nesīs vēl lielāku laimi.

J. Vaikulis,
vecākais pasniedzējs

SAIMNIECISKO LIDZEKĻU NOVĒRTĒŠANA UN UZSKAITE KOLHOZOS

PSKP Programmā norādīts, ka kolhoza saimnieciskās darbības pamatā jābūt saimnieciskajam aprēķinam. Sakarā ar to lauksaimniecības arteļu saimnieciskās darbības priekšplānā izvirzās ekonomikas, ražošanas organizācijas, uzskaites un kontroles jautājumi. Visu šo jautājumu risināšanā liela loma ir grāmatvedībai. Mūsdienų apstākļos grāmatvedība nav tikai saimniecisko operāciju reģistrācijas instruments. Tās uzdevumi ir daudz plašāki. Kolhozu vadība pēc grāmatvedības datiem vienmēr var sekot saimniecības ražošanas un finansiālajai darbībai, atklāt trūkumus un savlaicīgi veikt organizatoriskos pasākumus, lai tos novērstu.

Saimniecisko līdzekļu stāvokli un kustību grāmatvedība uzskaita naudas izteiksmē. Tādēļ visus saimnieciskos līdzekļus ir jānovērtē naudas izteiksmē. Grāmatvedība uzskaita arī saimniecisko līdzekļu avotus; to stāvokli un kustību var izteikt tikai naudas izteiksmē.

Saimniecisko līdzekļu un to avotu novērtēšana naudas izteiksmē ir svarīgs padomju grāmatvedības metodes elements. Praktiskām vajadzībām ir derīgi tikai tādi grāmatvedības rādītāji, kas iegūti, reāli novērtējot saimnieciskos līdzekļus un to avotus. Lai iegūtu reālu novērtējumu, nepieciešams precīzi izkalkulēt visu materiālo vērtību faktisko pašizmaksu. Pašizmaksas kalkulācijas gaitā konstatē kopējo izmaksu summu, kas izveidojusies, ražojot vai iegādājoties attiecīgo objektu. Padomju grāmatvedības saimniecisko līdzekļu novērtējuma pamatā ir reālas izmaksas.

Visos valsts un kooperatīvajos uzņēmumos, iestādēs un organizācijās, izņemot kolhozus, saimnieciskos līdzekļus un to avotus novērtē vienveidīgi. Vienveidību saimniecisko līdzekļu un to avotu novērtējumā panāk likumdošanas ceļā, reglamentējot kalkulācijas un novērtēšanas kārtību, kontrolējot, kā tiek ievēroti šīs kārtības noteikumi. Valsts uzņēmumos, iestādēs un organizācijās saimniecisko līdzekļu novērtēšanu un uzskaiti

regulē nolikums par grāmatvedības bilancēm un pārskatiem. Šis nolikums prasa visus saimnieciskos līdzekļus uzskaitīt reālā un vienotā novērtējumā, nosaka, ka pamatlīdzekļi jāuzskaita to sākotnējā vērtībā, kas sastāv no visām iegādes vai celtniecības izmaksām, pirktie materiāli jānovērtē to faktiskajā iegādes vērtībā, bet pašražotie — pēc faktiskās ražošanas pašizmaksas.¹

Grāmatvedības tekošajā uzskaitē līdzās saimniecisko līdzekļu novērtējumam pēc to faktiskās iegādes vērtības vai pašizmaksas lieto arī citus novērtējumus, piemēram, plāna pašizmaksu, faktūras vērtību utt. Papildu novērtējumu pielieto plāna uzdevuma izpildes kontrolei vai arī uzskaites tehnikas vienkāršošanas nolūkos.

Minētais nolikums uz kolhoziem neattiecas. Analogs nolikums, kas būtu piemērots visu kolhozu grāmatvedībai, vēl nav izstrādāts, tāpēc nav arī vienotu principu kolhozu saimniecisko līdzekļu novērtēšanā un uzskaitē. Kolhozu grāmatvedību organizē atbilstoši norādījumiem par kontu plānu piemērošanu kolhozos.

Pašlaik kolhozos grāmatvedība organizēta saskaņā ar LPSR Lauksaimniecības ministrijas 1959. gada oktobrī apstiprinātajiem grāmatvedības kontu plāniem. Viens šāds plāns (47 kontiem) ir paredzēts kolhoziem, kuri pārgājuši uz darba samaksu naudā bez izstrādes dienu aprēķināšanas vai arī uz izstrādes dienu garantētu samaksu. Otrs plāns — 29 kontiem ir paredzēts tiem kolhoziem, kas vēl ienākumus sadala uz izstrādes dienām.

47 kontu plāns ir līdzīgs valsts lauksaimniecības uzņēmumu grāmatvedības kontu plānam. Tajā ir noteikta kolhoznieku darba izlietojuma novērtēšanas, ražošanas izmaksu uzskaites, pašražotās produkcijas pašizmaksas kalkulācijas un finansiālo rezultātu konstatēšanas kārtība tieši pēc grāmatvedības datiem. 29 kontu plāna pamatā ir 1939. gadā izstrādātā kolhozu grāmatvedības metodika. Šī metodika nedod iespēju tieši pēc grāmatvedības datiem novērtēt kolhoznieku darba patēriņu, uzskaitīt ražošanas izmaksas, kalkulēt produkcijas pašizmaksu un konstatēt finansiālos rezultātus. Šis kontu plāns ir piemērots kolhozu naudas un naturālo ienākumu veidošanās un sadales uzskaites vajadzībām, bet nevis ražošanas izmaksu un finansiālo rezultātu aprēķināšanai.

Divu pašos pamatos atšķirīgu kontu plānu un tiem atbilstošu kolhozu grāmatvedības metodiku pastāvēšana ir radījusi

¹ «Справочник по бухгалтерскому учету», Госфиниздат, 1961, стр. 27—31.

lielu dažādību kolhozu saimniecisko līdzekļu novērtēšanā. Tajos kolhozos, kur grāmatvedībā izmanto 29 kontu plānu, nav iespējams reāli novērtēt saimnieciskos līdzekļus pēc to ražošanas vai iegādes pašizmaksas, jo pēc šī kontu plāna nevar aprēķināt pašizmaksu tieši no ierakstiem grāmatvedības reģistros. Tāpēc šajos kolhozos pašražoto produkciju, kā arī jaunlopus un nobarojamos lopus uzskaita valsts iepirkuma cenās.

Kolhozos, kuri grāmatvedību organizē, izmantojot 47 kontu plānu, pašražotos produktus, jaunlopus un nobarojamos lopus uzskaita reālā novērtējumā, t. i., ražošanas pašizmaksā. Tātad minēto veidu saimniecisko līdzekļu novērtēšanu šajos kolhozos izdara pēc tādiem pašiem noteikumiem kā valsts lauksaimniecības uzņēmumos.

Sevišķi liela dažādība un atšķirība salīdzinājumā ar valsts lauksaimniecības uzņēmumos esošo kārtību ir kolhozu pamatlīdzekļu novērtēšanā.

Uzskaites un plānošanas praksē lieto trīs metodes pamatlīdzekļu novērtēšanā: sākotnējā vērtībā, atjaunošanas vērtībā, sākotnējā vai arī atjaunošanas vērtībā, atskaitot nolietojumu.

Pamatlīdzekļu sākotnējā vērtība sastāv no to iegādes vai izgatavošanas izmaksām, transporta, glabāšanas un uzstādīšanas izmaksām. Darbuuzņēmēja būvētos objektus novērtē kapitāldarbu tāmes cenās, kuras zināmā laika periodā ir nemainīgas.

Sākotnējā vērtībā galvenais trūkums ir tas, ka vienveidīgu objektu novērtējums var būt stipri dažāds atkarībā no to iegādes laika. Vēlākos gados iegādātiem pamatlīdzekļiem gandrīz vienmēr ir zemāka cena. Šo izmaiņu pamatā ir darba ražīguma pieaugums rūpniecības nozarēs. Jaukts novērtējums traucē iegūt nepieciešamos datus, lai salīdzinātu vienveidīgu pamatlīdzekļu objektu apjomu, pareizi aprēķinātu pamatlīdzekļu dinamiku, amortizācijas atskaitījumu apmēru un produkcijas pašizmaksu.

Atjaunošanas vērtība rāda izmaksu summu pamatlīdzekļu atražošanai pārcenošanas gada apstākļos. Ievērojot šī novērtējuma datus, var novērst tos trūkumus, kas piemīt novērtējumam sākotnējā vērtībā. Novērtējums atjaunošanas vērtībā dod iespēju pareizi atspoguļot pamatlīdzekļu sastāvu un dinamiku atsevišķos uzņēmumos un nozarēs, kā arī samērā precīzi noteikt amortizācijas atskaitījumu apmērus.

Novērtējums sākotnējā vai arī atjaunošanas vērtībā, atskaitot nolietojumu, tiek izmantots, lai noteiktu pamatlīdzekļu nolietojuma pakāpi un atlikušo vērtību. Taču pamatlīdzekļu pārcenošana atjaunošanas vērtībā ir saistīta ar lieku darba un līdzekļu patēriņu, tāpēc to reti praktizē. Vispārēju šo līdzekļu

pārcenošanu Padomju Savienības kolhozos izdarīja pirms četriem gadiem. Tās mērķis bija ne vien novērst trūkumus, kādi piemīt novērtējumam sakotnējā vērtībā, bet arī likvidēt lielo dažādību pamatlīdzekļu novērtēšanā, padarīt tos savstarpēji salīdzināmus.

Pamatlīdzekļus, ko kolhozi bija iegādājušies savas darbības laikā, novērtēja un iegrāmatoja pilnā sākotnējā vērtībā. Šādā novērtējumā tie atradās kolhoza bilancē, kamēr tos norakstīja. No mašīnu un traktoru stacijām un remonta tehniskajām stacijām iepirktos lietotos traktorus un pārējās lauksaimniecības mašīnas uzskaitē novērtēja un iegrāmatoja iegādes cenās. Iegādes cenas tika noteiktas atkarībā no tehnikas nolietojuma pakāpes. Tātad no MTS iepirktais mašīnas un traktorus novērtēja atlikušā vērtībā.

Pašu saimniecībā izaudzētos lopus atkarībā no to dzīvsvara novērtēja valsts sagādes cenās. Turpretī no ārienes iepirktos lopus — iepirkšanas cenās.

Latvijas PSR kolhozu pamatlīdzekļu sastāvā ievērojamu vietu ieņem bijušo individuālo zemnieku saimniecību sabiedriskotās ēkas. Sabiedriskojot individuālo zemnieku saimniecību ēkas, tās novērtēja atlikušajā atjaunošanas vērtībā, bet kolhozu pastāvēšanas laikā būvētās ēkas — pašizmaksā, bieži vien pat daļējā pašizmaksā, nevis to faktiskajā vērtībā. 1962. gada 1. janvārī izdarītās kolhozu pamatlīdzekļu pārcenošanas rezultātā ēku novērtējums Latvijas PSR kolhozos palielinājās 2,7 reizes.¹ Pārējo pamatlīdzekļu grupu vērtība izmainījās daudz mazākā apmērā.

Pēc 1962. g. 1. janvāra iegādātie kolhoza pamatlīdzekļi vairs netiek noteikti vienotās atjaunošanas cenās. Sakarā ar to kolhozu pamatlīdzekļu novērtējums kļūst jaukts un tāpēc tiek aprūtināta salīdzināmu datu iegūšana pamatlīdzekļu dinamikas un sastāva noteikšanai, pamatlīdzekļu amortizācijas un produkcijas pašizmaksas aprēķināšanai.

Pašreizējie Centrālās statistikas pārvaldes instruktīvie norādījumi paredz pavisam sešus kolhozu pamatlīdzekļu novērtējuma veidus, pie tam, novērtējot pamatlīdzekļus, tiek pieļauta atkāpšanās no to reālās celtniecības vērtības.

1. Saimnieciskā kārtā celtās ražošanas ēkas un būves, dzīvojamās mājas, kultūras un sadzīves ēkas tiek novērtētas pēc 1961. gadā izdotajiem cenrāžiem, uz kuru pamata noteica kolhozu pamatlīdzekļu vērtību uz 1962. gada 1. janvāri.

2. Darbuzņēmēja kārtā būvētos objektus novērtē tāmes vērtība, t. i., darbuzņēmējam faktiski samaksātās summas apmērā.

¹ Latvijas PSR Ministru Padomes Centrālās statistikas pārvaldes nepublicētie materiāli.

3. Ilggadīgo stādījumu vērtība sastāv no to ierīkošanas faktiskajām izmaksām un kopšanas izmaksām līdz stādījumu nodošanai ekspluatācijā. Kolhoznieku un algotā personāla darba izlietojums tiek novērtēts valsts uzņēmumu darbinieku vidējās samaksas apmērā.

4. Ieskaitot pamatlīdzekļu sastāvā pašu saimniecībā izaudzētos produktīvos lopus un putnus, tos novērtē valsts iepirkuma cenās.

5. Darba lopus novērtē savienoto republiku Ministru Padomes vai apgabala izpildkomitejas noteiktajās cenās.

6. Visus pirktos pamatlīdzekļus novērtē to faktiskajā vērtībā, kas sastādās no iegādes un transporta izmaksām.¹

Pilnīgi tāpat tiek novērtēti pamatlīdzekļi arī tajos kolhozos, kur grāmatvedību organizē, izmantojot 29 kontu plānu.²

Pamatlīdzekļu pārcenošana un vienotu amortizācijas normu ieviešana visos lauksaimniecības uzņēmumos ir devusi iespēju ievērojamā mērā unificēt pamatlīdzekļu un to amortizācijas uzskaiti kolhozos un padomju saimniecībās. Pilnīgai uzskaites unifikācijai ir nepieciešams vienots novērtējums arī tiem pamatlīdzekļiem, ko kolhozi un padomju saimniecības iegādājušās vai uzcēlušas pēc pārcenošanas.

Tomēr pēc pastāvošās kārtības jaunsāņemtie pamatlīdzekļi kolhozos un padomju saimniecībās netiek novērtēti pēc vienotas metodoloģijas. Padomju saimniecībās saimnieciskā kārtā uzcelto ēku un būvju vērtība tiek noteikta pēc to individuālās pašizmaksas, turpretī kolhozos — pēc vienotās tāmes cenām. Darbuzņēmēju būvētos objektus padomju saimniecībās novērtē tāpat kā kolhozos, t. i., tāmes vērtībā.

Atšķirības kolhozu un padomju saimniecību pamatlīdzekļu novērtējumā neļauj iegūt savstarpēji salīdzināmus datus par pamatlīdzekļu daudzumu un sastāvu, traucē saimnieciskā aprēķina ieviešanu un galu galā ietekmē arī produkcijas pašizmaksu un saimniecību finansiālos rezultātus.

Pēdējos gados ir veikti vairāki pasākumi, lai unificētu grāmatvedību kolhozos un padomju saimniecībās; ir izstrādāta vienota sākotnējā dokumentācija, ieviestas vienotas amortizācijas atskaitījumu normas utt. Tālākai grāmatvedības unifikācijai ir nepieciešams izstrādāt un ieviest vienotu kontu plānu, vienotu uzskaites un saimniecisko līdzekļu novērtēšanas meto-

¹ Центральное статистическое управление при Совете Министров СССР «Бухгалтерский учет в колхозах, перешедших на денежную оплату труда без начисления трудодней или на гарантированную оплату трудодней», Госстатиздат, 1962, стр. 16.

² Центральное статистическое управление при Совете Министров СССР «Бухгалтерский учет в колхозах, распределяющих доходы по трудодням», Госстатиздат, 1962, стр. 13—14.

diku. Vairāki autori savos darbos ir ieteikuši kolhozos izmantot padomju saimniecību kontu plānu, kā arī uzskaites un saimniecisko līdzekļu novērtēšanas metodiku, koriģējot to vienīgi tajos jautājumos, kuri sakarā ar īpašuma formu atšķirībām kolhozos risināmi citādi nekā padomju saimniecībās, piemēram, fondu izveidošanas un izmantošanas uzskaitē, darba samaksas uzskaitē u. c.¹

Visos saimnieciskā aprēķina uzņēmumos, tai skaitā arī kolhozos, pamatdarbība ir stingri norobežota no kapitālceltniecības un pamatganāmpulka veidošanas operācijām. Katrai no minētajām darbības nozarēm tiek izveidotas savas patstāvīgas finanses un ir stingri noteikta līdzekļu izlietošanas kārtība.

Organizējot vienotu grāmatvedību visos lauksaimniecības uzņēmumos, ir jāizveido tāda pamatlīdzekļu novērtēšanas kārtība, lai kapitālceltniecības finansiālie rezultāti (ekonomija vai pārtēriņš, salīdzinot ar tāmes vērtību) neietekmētu pamatdarbības finansiālos rezultātus.

Mūsaprāt, padomju saimniecībās noteiktā jaunbūvēto objektu novērtēšanas kārtība nav pietiekami pilnīga, lai to bez kādām izmaiņām ieviestu arī kolhozos. Novērtējot saimnieciskā kārtā uzbūvētos objektus to faktiskajā celtniecības pašizmaksā, kapitālceltniecībā iegūtā ekonomija vai pārtēriņš tiek pakāpeniski pārskaitīts uz pamatdarbību. Kapitālceltniecībā pieļautais pārtēriņš vai iegūtā ekonomija ar amortizācijas atskaitījumu starpniecību tiek pakāpeniski pārnesta uz pamatdarbības produkcijas pašizmaksu un tādējādi ietekmē arī pamatdarbības finansiālos rezultātus. Līdz ar to tiek pārkāpti saimnieciskā aprēķina principi lauksaimnieciskās ražošanas pamatnozārēs un arī kapitālceltniecībā. Saimnieciskā kārtā uzcelto objektu faktisko celtniecības izmaksu pārsniegums pār tāmes vērtību ir uzskatāms par kapitālceltniecības zaudējumu. Tas nav pārskaitāms uz pamatdarbības nozarēm. Kapitālceltniecības zaudējumus ir pareizāk segt no kapitālieguldījumiem paredzētajiem līdzekļiem.

Kolhozos, kur racionāli organizē kapitālceltniecību, faktiskās celtniecības izmaksas ir zemākas par tāmes vērtību. Šajās saimniecībās kapitālceltniecībā iegūtā līdzekļu ekonomija ir kapitālieguldījumu papildu avots, tā ļauj paplašināt kapitālceltniecības apjomu.

¹ K. Andžāns. «Grāmatvedības pārkārtojumi kolhozos», LVI, 1963. g. П. П. Немчинов. «Новая система колхозного учета», изд. Львовского госуниверситета, 1960.

Т. С. Митюшкин. «Единая система учета в сельскохозяйственных предприятиях», Издательство экономической литературы, Москва, 1963.

М. С. Марченко. «Об оценке основных средств в колхозах». Учет и финансы в колхозах и совхозах, № 9, 1963, стр. 12—13.

PSRS Centrālā statistikas pārvalde ieteic saimnieciskā kārtā būvētos objektus kolhozos turpmāk novērtēt tāpat kā padomju saimniecībās to faktiskajā celtniecības pašizmaksā.¹ So ieteikumu motivē ar to, ka kolhozos saimnieciskā kārtā veiktās kapitālceltniecības apjoms ir neievērojams un aizvien sašaurinās un ka ir novecojuši 1961. gada cenrāži.

Novērtējot saimnieciskā kārtā būvētos objektus, jāvadās nevis no individuālā darba patēriņa, ko raksturo objekta faktiskā celtniecības pašizmaksa, bet gan no sabiedriski nepieciešamā darba patēriņa, ko izteic objekta tāmes vērtība.

Mūsaprāt, pašreiz kolhozos pastāvošā saimnieciskā kārtā būvēto objektu novērtēšanas kārtība ir pareiza un to varētu turpmāk izmantot arī padomju saimniecībās.

Analogi stāvokļi rodas, pārskaitot pamatganāmpulkā pašu saimniecībā izaudzētos jaunlopus. Līdz 1965. gadam padomju saimniecībās pastāvošā uzskaites kārtība noteica novērtēt pašu saimniecībās izaudzētos produktīvos lopus faktiskajā pašizmaksā. Šāda kārtība deva iespēju segt pamatdarbības zaudējumus ar kapitālieguldījumiem paredzētajiem līdzekļiem. Arī jaunlopu audzēšanā iegūtā līdzekļu ekonomija, pārskaitot jaunlopus pamatganāmpulkā, vispirms ietekmēja nevis pamatdarbības, bet gan pamatganāmpulka veidošanas rezultātus. Bez tam iepriekšējā pamatganāmpulka lopu novērtēšanas kārtība padomju saimniecībās padarīja nesalīdzināmu bilances posteni «Pamatlīdzekļi» ar citu saimniecību rādītājiem.

Tāpēc, sākot ar 1965. gadu, padomju saimniecībās izaudzētos pamatganāmpulka lopus novērtē nevis to faktiskajā audzēšanas pašizmaksā, bet gan nodošanas cenās. Tātad pamatganāmpulka lopus padomju saimniecībās novērtē atkarībā no to izaudzēšanai sabiedriski nepieciešamā darba daudzuma.

Pašaudzētos lopus līdzīgi novērtē arī kolhozos. Pārskaitot pašu saimniecībā izaudzētos jaunlopus pamatganāmpulkā, kolhozi tos novērtē vienotās valsts iepirkuma cenās, ņemot vērā sugas īpašības. Šāda kārtība dod iespēju norobežot pamatdarbības finansiālos rezultātus no pamatganāmpulka veidošanas operāciju rezultātiem un izveidot vienotu un savstarpēji salīdzināmu lopu novērtējumu visās saimniecībās.

Pamatlīdzekļu novērtēšana un pamatdarbības rezultātu norobežošana no pamatganāmpulka veidošanas operāciju rezultātiem ir cieši saistīta ar pamatlīdzekļu amortizāciju. Apstākļos, kad ir izdarīta vispārēja pamatlīdzekļu pārcenošana un visās tautsaimniecības nozarēs ieviestas vienotas amortizācijas atskaitījumu normas, jaunu nozīmi iegūst produktīvo lopu amortizācijas jautājums.

¹ «Учет и финансы в колхозах и совхозах», № 2, 1965, стр. 23.

Intensīvās lopkopības rajonos lauksaimniecības uzņēmumu pamatlīdzekļu sastāvā liels īpatsvars ir produktīviem lopiem. Tā Latvijas PSR kolhozos produktīvo lopu īpatsvars pamatlīdzekļu vērtībā 1963. g. 1. janvārī sastādīja 12,7 procentus un 1964. g. 1. janvārī — 12,3 procentus. Produktīvie lopi, tāpat kā visi pārējie pamatlīdzekļi, pakāpeniski zaudē savu lietošanas vērtību un arī daļu vērtības. Raugoties no šī viedokļa, produktīvo lopu vērtības samazināšanas kompensēšanai varētu izmantot amortizācijas atskaitījumus. Spēkā esošie instruktīvie norādījumi neparedz kolhozos un padomju saimniecībās amortizēt produktīvo lopu vērtību. Šāda kārtība tiek pamatota ar diviem argumentiem.

1. Ieņēmumi no produktīvo lopu vai to kaušanas produktu realizācijas (to likvidācijas vērtība) nav mazāki par to bilances vērtību, tāpēc arī neesot nekādas ekonomiskas nepieciešamības amortizēt produktīvo lopu vērtību.

2. Produktīvo lopu amortizācijas atskaitījumu aprēķināšana ievērojami paaugstinātu lopkopības produkcijas pašizmaksu un tādējādi kavētu lopkopības produkcijas ražošanas paplašināšanu.

Minētie argumenti neatbilst patiesībai, it sevišķi intensīvās lopkopības rajonos, kur ir augsts lopu kvalitatīvais sastāvs. Piemēram, Latvijas PSR kolhozos ieņēmumi no pamatganāmpulka lopu likvidēšanas un izbrāķēšanas 1962. gadā sastādīja 78,6 procentus un 1963. gadā — 77,4 procentus no likvidēto un izbrāķēto lopu bilances vērtības.¹ Šo operāciju rezultātā Latvijas PSR kolhozi zaudēja 1962. gadā 4104 tūkstošus rubļu un 1963. gadā — 4885 tūkstošus rubļu.

Starpība starp likvidēto lopu bilances vērtību un ieņēmumiem no to likvidēšanas ir lielāka tajos rajonos, kur ir vairāk attīstīta lopkopība. 1963. gadā ieņēmumi no pamatganāmpulka lopu likvidēšanas bija mazāki nekā to bilances vērtība Cēsu rajonā par 41,4 procentiem, Rīgas rajonā — 28,6 procentiem, Valmieras rajonā — 28,6 procentiem, Gulbenes rajonā — 26,7 procentiem un Balvu rajonā tikai par 10,4 procentiem.

Šie zaudējumi rodas sakarā ar to, ka lopu likvidēšanas rezultātā iegūto produktu vērtība ir zemāka par likvidēto produktīvo lopu vērtību. Latvijas PSR kolhozu pamatganāmpulku sastāvā vislielāko vietu ieņem liellopi. Liellopu pamatganāmpulka likvidēšana nes kolhoziem vislielākos zaudējumus gan absolūtajā, gan arī relatīvajā izteiksmē.

Pastāvošā pārskatu sistēma nedod iespēju iegūt pilnīgus datus par pamatganāmpulka atsevišķu lopu sugu likvidēšanas

¹ Aprēķinā pieņemts, ka likvidēto pamatganāmpulka darba lopu bilances vērtība ir vienāda ar ieņēmumiem no to likvidēšanas. Šis pieņēmums izdarīts sakarā ar to, ka darba lopiem tiek aprēķināta amortizācija.

un izbrāķēšanas rezultātiem. Zināmu ieskatu par to gūstam, salīdzinot kolhozu gada pārskata datus par pamatganāmpulkā ieskaitīto jaunlopu un no pamatganāmpulka nobarošanai pārskaitīto lopu vidējo vērtību.¹

1. t a b u l a

Pamatganāmpulkā pārskaitīto jaunlopu un nobarošanā pārskaitīto lopu vidējā vērtība Latvijas PSR kolhozos 1963. gadā

Rādītāji	Liellopi	Cūkas	Aitas
Pamatganāmpulkā pārskaitīto jaunlopu vidējā vērtība (rbl.)	309,0	114,0	25,5
No pamatganāmpulka nobarošanai pārskaitīto lopu vidējā vērtība (rbl.)	259,4	103,8	22,7
Nobarošanai pārskaitīto lopu vidējā vērtība pret ganāmpulkā pārskaitīto jaunlopu vidējo vērtību procentos	83,9	91,1	89,0

No tabulas datiem redzam, ka visos Latvijas PSR kolhozos 1963. gadā nobarošanai pārskaitīto pamatganāmpulka lopu vidējā vērtība ir zemāka par šajā pašā gadā pamatganāmpulkā pārskaitīto jaunlopu vidējo vērtību liellopiem par 16,1 procentu, aitam — 11,0 procentiem un cūkām — 8,9 procentiem.

Kolhozos, kuros kvalitatīvi labāks ganāmpulks, šīs atšķirības ir vēl lielākas, jo, pārskaitot jaunlopus pamatganāmpulkā, tos novērtē atkarībā no sugas īpašībām. Piemēram, 1963. gadā nobarošanai pārskaitīto liellopu vidējā vērtība Rīgas rajona kolhozā «Atmoda» sastādīja tikai 44,3 procentus no pamatganāmpulkā ieskaitīto jaunlopu vidējās vērtības, Dobeles rajona kolhozā «Nākotne» — 54,6 procentus, Rīgas rajona kolhozā «Ķekava» — 73,4 procentus.

Pamatganāmpulka lopu likvidēšanas rezultātu raksturošanai vispiemērotākie ir dati par lopu realizāciju, jo realizācijas ieņēmumi ir jau reāli līdzekļi, kas ieskaitāmi kapitālieguldījumu kontā. Turpretī, pārskaitot lopus nobarošanai, tos novērtē valsts iepirkuma cenās. Pašreizējā kolhozu gada pārskata formā nav datu par pamatganāmpulka atsevišķu lopu sugu realizācijas rezultātiem. Šādi dati ir tikai kolhozu grāmatvedībā. Nākošajā tabulā tiks parādīti liellopu un cūku ganāmpulka realizācijas rezultāti dažos Latvijas PSR kolhozos 1962. un 1963. gadā.

No tabulas redzam, ka visos 4 kolhozos pamatganāmpulka liellopu realizācijas ieņēmumi ir ievērojami mazāki par likvi-

¹ Pamatganāmpulkā ieskaitītos jaunlopus uzrāda vērtībā, kādā tie tiek uzskaitīti pamatlīdzekļu kontā. Nobarošanai nodotie lopī tiek novērtēti valsts iepirkuma cenās.

Dati par pamatganāmpulka lopu realizāciju dažos Latvijas PSR kolhozos

Kolhozs	Rajons	Lopu suga	Gads	Realizēto lopu bilances vērtība (rbļ.)	Ieņemts no lopu realizācijas (rbļ.)	Realizācijas ieņēmumi procentos pret bilances vērtību
«Ezer- ciems»	Preiļu	Liellopi	1962.	10 318	7 367	71,4
			1963.	19 187	16 096	83,9
		Cūkas	1962.	4 033	4 770	117,6
			1963.	2 737	3 138	114,7
«Rīts»	Preiļu	Liellopi	1962.	20 126	14 997	74,5
			1963.	19 318	14 453	74,9
		Cūkas	1962.	4 693	5 420	115,5
			1963.	2 187	1 860	85,9
Kirova	Daugavpils	Liellopi	1962.	10 312	5 460	52,9
			1963.	11 374	6 370	56,0
		Cūkas	1962.	1 372	1 020	74,4
			1963.	816	770	94,4
«Vīpe»	Jēkabpils	Liellopi	1962.	5 293	3 924	74,1
			1963.	—	—	—

dēto lopu bilances vērtību. Šajos kolhozos tie sastāda 52,9—83,9 procentus no likvidēto liellopu bilances vērtības. Salīdzinot realizācijas ieņēmumus procentos pret likvidēto lopu bilances vērtību, redzam, ka ieņēmumi no cūku realizācijas ir relatīvi ievērojami augstāki nekā ieņēmumi no liellopu realizācijas. Kolhozā «Ezerciems» 1962. un 1963. gadā un kolhozā «Rīts» 1962. gadā tie pat pārsniedza bilances vērtību.

Pamatganāmpulka produktīvo lopu izbrāķēšanas un likvidēšanas rezultātā kolhoziem rodas īpaša veida zaudējumi. Šie zaudējumi rodas sakarā ar to, ka ir augsta pamatganāmpulkā pārskaitīto jaunlopu pašizmaksa, un tāpēc izbrāķēto lopu likvidēšanas ieņēmumi ir mazāki par to bilances vērtību. Likvidēšanas zaudējumi faktiski tiek segti no nedalāmā fonda līdzekļiem.

Pamatganāmpulka lopu izbrāķēšanas un realizācijas zaudējumi Latvijas PSR kolhozos sastādīja 1962. gadā 23,8 procentus un 1963. gadā — 27,4 procentus no kopējās pamatganāmpulka veidošanai izlietotās summas.

Tādējādi atskaitījumi no naudas ienākumiem nedalāmā fonda papildināšanai kļūst ne vien par produktīvo lopu paplašinātās atražošanas līdzekļu avotu, bet arī par vienkāršās atražošanas līdzekļu avotu. Šāds stāvoklis ir pretrunā ar saimniec-

ciskā aprēķina principiem, kuri prasa, lai katra ražošanas nozare pilnā mērā atražotu savus pamatlīdzekļus. Produktīvo lopu izmantošanas periodā un to likvidēšanas rezultātā kolhozam ir jāuzkrāj līdzekļi, lai nodrošinātu lopu vienkāršu atražošanu. Attiecībā uz produktīviem lopiem, tāpat kā uz pārējām kolhozu pamatlīdzekļu sastāvdaļām, ir jāpiemēro saimnieciskā aprēķina principi.

Izmantojot Vissavienības lopkopības institūta ieteikto slaucamo govju amortizācijas normu 5 procenti gadā, aprēķināta piena pašizmaksa dažos Latvijas PSR kolhozos.¹

3. t a b u l a

Piena pašizmaksa dažos Latvijas PSR kolhozos

Kolhozs	Rajons	Gads	Viena centnera piena pašizmaksa (rub.)		Piena pašizmaksa pieaugums govju amortizācijas rezultātā (procentos)
			pēc pastāvīgās pašizmaksas aprēķināšanas metodikas	ņemot vērā govju amortizāciju	
«Kirova»	Daugavpils	1952.	13,96	14,41	3,2
		1963.	10,69	11,36	6,3
«Rīts»	Preiļu	1952.	10,51	11,10	5,6
		1963.	10,40	10,94	5,2
«Ezerciems»	Preiļu	1962.	11,79	12,25	3,9
		1963.	9,01	9,40	4,3
«Vīpe»	Jēkabpils	1952.	9,61	10,01	4,2
		1963.	11,83	12,36	4,5

Tabulas dati rāda, ka šajos kolhozos govju amortizācijas rezultātā piena pašizmaksa pieaug samērā nelielā apmērā, un tas nevar jūtami ietekmēt produktīvās lopkopības darbības rezultātus.

Lauksaimniecības uzņēmumu materiālo izmaksu sastāvā ievērojamu vietu ieņem pašražoto produktu izlietojums, galvenokārt pašražotā sēkla un lopbarība. Šis apstāklis rada specifiskas grūtības kolhozu un padomju saimniecību ražošanas izmaksu uzskaitē, jo nav vienotības jautājumā par pašražoto produktu izlietojuma novērtēšanu. Ekonomiskajā literatūrā ir ieteikumi šos produktus novērtēt valsts iepirkuma cenās, vidējās realizācijas cenās, faktiskajā ražošanas pašizmaksā utt.

¹ Академия наук СССР, Институт экономики. «Общественные фонды колхозов и распределение колхозных доходов.» Издательство экономической литературы, Москва, 1961, стр. 71.

Nolikums par grāmatvedības pārskatiem un bilancēm noteic pašražotos produktus un to izlietojumu novērtēt faktiskajā ražošanas pašizmaksā. Šāda novērtēšanas kārtība ir ekonomiski pamatota un gandrīz visās tautsaimniecības nozarēs sekmē saimnieciskā aprēķina nostiprināšanos, dod iespēju samērā precīzi noteikt finansiālos rezultātus. Vienīgi lauksaimniecības uzņēmumos pašražoto produktu izlietojuma novērtēšanai faktiskajā ražošanas pašizmaksā ir vairāki būtiski trūkumi.

Šie trūkumi rodas tāpēc, ka pārskata gada ražotā produkcija tiek novērtēta plāna pašizmaksā. Gada beigās vajag koriģēt pašražoto produktu atlikuma un pārskata gadā realizētās un izlietotās produkcijas novērtējumu. Koriģēšanas aprēķini un ieraksti grāmatvedības reģistros ir darbietilpīgi un komplicēti. Pašražoto produktu un to izlietojuma novērtējums faktiskajā pašizmaksā apgrūtina atsevišķo nozaru ekonomiskās efektivitātes noteikšanu un tādejādi traucē arī saimnieciskā aprēķina ieviešanu, jo vienas nozares darbības rezultāti tiek pārskaitīti uz citām nozarēm. Piemēram, lopkopības produkcijas pašizmaksa ievērojamā mērā ir atkarīga no pašražotās lopbarības pašizmaksas. 1963. gadā Latvijas PSR kolhozos lopbarība sastādīja 62,1 procentu no visām cūkkopības izmaksām un 33,2 procentus no piena ganāmpulka izmaksām. Tātad vislielākie lopkopības produkcijas pašizmaksas posteņi samērā maz atkarīgi no šīs nozares darbinieku darba rezultātiem.

Tekošā gada ražai izlietotā sēkla tiek ražota iepriekšējā gadā. Pie līdzšinējās uzskaites kārtības iepriekšējā gada darbības rezultāti tiek pārnesti uz pārskata gadu. Ja iepriekšējais gads augkopībai ir bijis nelabvēlīgs, produkcijas pašizmaksa ir augsta. Šis apstāklis sadārdzina arī pārskata gada produkcijas ražošanu, jo pārskata gadā tiek izlietota iepriekšējā gadā ražotā sēkla. Turpretī, ja iepriekšējais gads augkopībai ir bijis labvēlīgs, pārskata gada produkcijas ražošanas izmaksas samazinās. Sēklu pašizmaksa ievērojami ietekmē pārskata gada darbības rezultātus augkopībā, jo sēklu izmaksām ir augsts īpatsvars.

Visu pašražoto produktu novērtēšana faktiskā ražošanas pašizmaksā negatīvi ietekmē plānošanu: ražošanas un finanšu plāna sastādīšana ieilgst, un pirmajos tekošā gada mēnešos saimniecībām jāstrādā bez plāna. Šāds stāvoklis rodas tāpēc, ka uz nākamo gadu pārejošo ražošanas krājumu faktisko pašizmaksu var aprēķināt tikai pēc gada pārskata sastādīšanas.

Pašražoto produktu un to izlietojuma novērtēšanu faktiskajā ražošanas pašizmaksā kolhozi ir pārņēmuši no padomju saimniecībām. Šāda uzskaites kārtība padomju saimniecībās ieviesta tajā laikā, kad sāka kalkulet produkcijas pašizmaksu, bet saimnieciskais aprēķins vēl nebija ieviests. Šajā laikā pa-

domju saimniecības nevarēja iztikt bez dotācijām no budžeta, jo produkciju realizēja par ļoti zemām cenām.

Pēdējos gados lauksaimniecībā aizvien lielāka loma tiek ierādīta preču un naudas attiecībām: paaugstina lauksaimniecības produktu pārdošanas cenas, noteiktas vienotas ražošanas līdzekļu cenas, kolhozi aizvien vairāk ievieš samaksu naudā par darbu. Kolhoziem un padomju saimniecībām rodas aizvien lielākas iespējas organizēt savu darbu atbilstoši saimnieciskā aprēķina prasībām. Šajos apstākļos palielinās produkcijas pašizmaksas kalkulācijas loma un līdz ar to pienākas pārvērtēt līdzšinējās pašizmaksas kalkulācijas metodes kolhozos.

Padomju saimniecības, sākot ar 1965. gadu, jau daļēji ir atteikušās no pašražoto produktu un to izlietojuma novērtēšanas faktiskajā pašizmaksā. Uz nākamo gadu pārejošie pašražoto sēklu un lopbarības krājumi, nākamā gada ražai izlietotā sēkla un jaunlopi tiek novērtēti faktiskajā pašizmaksā, bet ne augstāk par to nodošanas cenām. Pārejošo krājumu faktiskās pašizmaksas pārsniegums pār to nodošanas cenām tiek pārskaitīts uz peļņas un zaudējumu kontu. Uzskaites unifikācijas nolūkā arī kolhozos vajadzētu pārskatīt līdzšinējo uzskaites un novērtēšanas kārtību.

Mūsaprāt, pašražoto produktu un to izlietojuma uzskaitē kolhozos ir jāorganizē šādi.

1. Pārskata gadā ražoto produktu izlietojums novērtējams faktiskajā ražošanas pašizmaksā. Lai varētu norobežot atsevišķu nozaru darbības rezultātus, ir jāizkalkulē faktiskās pašizmaksas novirzes no plānotās pašizmaksas.

2. Uz nākamo gadu pārejošie pašražoto produktu krājumi ir novērtējami vienotās valsts iepirkuma cenās. Starpība starp pārejošo krājumu faktisko pašizmaksu un valsts iepirkuma cenu jāieskaita pārskata gada peļņā vai zaudējumos.

Šā ieteikuma realizēšana dotu iespēju noteikt atsevišķu saimniecības nozaru un darbības gadu rezultātus. Ekonomiskā kategorija — peļņa vai zaudējums pareizi atspoguļotu saimnieciskās darbības rezultātus pārskata gadā. Turklāt tiktu vienkāršota un paātrināta arī ražošanas un finansu plāna sastādīšana, jo to varētu veikt neatkarīgi no produkcijas pašizmaksas pārskata kalkulācijas.

SATURS

1. Doc. J. Porietis. Pademju Latvijas lauku darbaļaužu materiālās labklājības pieaugums un tās tuvināšanās pilsētu iedzīvotāju līmenim 3
2. Vec. pasn. V. Rikšis. Darbaļaužu labklājības pieaugums Latvijas PSR zvejnieku kolhozos 29
3. Vec. pasn. J. Vaikulis. Saimniecisko līdzekļu novērtēšana un uzskaitē kolhozos 45

P. STUCKAS LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE
ZINĀTNISKIE RAKSTI. 81. SĒJUMS

Redaktors *G. Brokāns*. Tehn. redaktore *G. Vanaga*. Korektore *N. Bērziņa*.

Nodota salikšanai 1966. g. 21. martā. Parakstīta iespiešanai 1966. g. 13. oktobrī. Papīra formāts 60×90^{1/16}; 5,25 fiz. iespiedl.; 5,25 uzsk. iespiedl.; 5,62 izdevn. l. Metiens 550 eks. JT 19099. Maksā 35 kap. Izdevniecība «Zvaigzne» Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 49. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Preses komitejas Poligrātiskās rūpniecības pārvaldes 6. tipogrāfijā Rīgā, Gorkija ielā 6. Pasūt. Nr. 531.

LATVIJAS UNIVERSITĀTES BIBLIOTĒKA

0509024049